

de/Bibliotheek Arnhem

EXMagazijn

T 4805

Ampt Epe

Historische vereniging voor
Emst - Epe - Oene - Vaassen

Nummer 208 www.ampt-epe.nl

Ampt Epe

Stichtingsdatum 13 oktober 1961

Nr. 208 - juni 2016

Redactie: Frans Schumacher, Willy Smit en Hannie Tijman
Redactieadres: Berkenoord 33, 8172 AN Vaassen, redactie@ampt-epe.nl

Postadres 'Ampt Epe':
Postbus 114, 8170 AC Vaassen
Website: www.ampt-epe.nl

Het blad verschijnt vijf keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'. De vereniging stelt zich onder meer tot doel het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van Emst, Epe, Oene en Vaassen.

Bestuur

Voorzitter: Fer Jantzen
voorzitter@ampt-epe.nl

Vice-voorzitter: vacant
voorzitter@ampt-epe.nl

Secretaris: Aart Schurink, tel. 0578-620061
secretaris@ampt-epe.nl

Penningmeester: Barry Bosch, tel. 0578-616041
penningmeester@ampt-epe.nl

Ledenadministratie: Johnny Gerard, tel. 0578-621453
ledenadministratie@ampt-epe.nl

Website: Fer Jantzen
webmeester@ampt-epe.nl

Leden: Aline van Dam (Bibliotheek) en Gert van den Esschert

Lidmaatschap: € 15,00 per jaar

Rabobank: NL68 RABO 0160 1866 68 ten name van penningmeester Ampt Epe

I.S.S.N.-nr.: 1383-2026

AANDACHTSPUNTEN

*Ons blad niet ontvangen? Neem dan contact op met Johnny Gerard, ledenadministratie@ampt-epe.nl.

*Door uw artikel aan te bieden voor publicatie in ons blad geeft u automatisch toestemming voor digitalisering ervan na vijf jaar, door óf de vereniging óf de Gelderland Bibliotheek ten behoeve van een publieke website.

*Lever uw artikel(en) s.v.p. digitaal aan (in een Wordbestand). Mocht u dit niet mogelijk zijn, neem dan contact op met de redactie.

*Opzegging van uw lidmaatschap dient vóór 1 december, voorafgaande aan het nieuwe contributiejaar, te geschieden (bij de ledenadministratie).

*Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van 'Ampt Epe'.

UIT DE VERENIGING

AART SCHURINK

'ONS AGRARISCH EN INDUSTRIEEL VERLEDEN'

Op donderdag 14 april 2016 is onder grote belangstelling het eerste exemplaar van het boek van Ampt Epe uitgereikt aan wethouder Aalbers van de gemeente Epe. Het tweede exemplaar werd uiteraard verstrekt aan Peter Stork. Voorzitter Fer Jantzen memoreerde de totstandkoming van het boek die mede mogelijk werd gemaakt door sponsors. Vanaf het eerste idee tot de uitgifte van het boek zijn drie jaar verstreken. Een bijzonder woord van dank is op zijn plaats voor Fer Jantzen, die bijna de complete organisatie van de totstandkoming voor zijn rekening heeft genomen. Hebt u het boek nog niet besteld? Het kan nog steeds! Leden van Ampt Epe kunnen het aanschaffen voor de gereduceerde prijs van 16 euro bij het bestuurslid met de taak Bibliotheek of via bibliotheek@ampt-epe.nl. Zij kunnen het boek ook laten verzenden; in dat geval betalen zij 20,90 euro inclusief verzendkosten. Voor niet-leden is het boek verkrijgbaar bij Bruna Epe en Vaassen. (Op de foto: links wethouder Aalbers, die zojuist het eerste exemplaar heeft ontvangen van Fer Jantzen. Foto: Alie Schurink)

OUDSTE ACCORDEONVERENIGING IN NEDERLAND

Hoewel de accordeonvereniging KNA (Kunst na Arbeid) uit Epe al vanaf 18 oktober 1940 bestaat, is zij niet de oudste. Die eer komt toe aan Haganum uit Den Haag. Die vereniging is al in 1907 opgericht. Ere wie ere toekomt!

KERKGEBOUW HERVORMDE GEMEENTE EMST 150 JAAR

Rond 1860 waren er vijftig gezinnen met een hervormde gezindheid in het gebied dat nu tot Emst gerekend kan worden; zij vielen onder de moederkerk in Epe. De Grote Kerk in Epe ging in 1862 akkoord met de bouw van een kerk in Emst en leverde financiële steun en grond om de bouw mogelijk te maken. Op 19 maart 1866 werd de eerste steen gelegd door burgemeester G.W. van der Feltz. De kerk is ingewijd door ds. H. Worst. Vanaf dat moment was Emst een zelfstandig kerkdorp, in plaats van een buurtschap. In kerkelijk opzicht was ds. G. van Rijn (1902-1908), de eerste rechtzinnige predikant, een belangrijk persoon. De kerk brandde op 6 januari 1930 af, maar nog in datzelfde jaar kwam er een nieuw gebouw: al op 28 december 1930 werd de eerste dienst gehouden, waarin ds. Oosterhuis voorging.

GESCHIEDENIS HEERDER TRANSPORTBEDRIJF REIN DE JONG VASTGELEGD

De eerste generaties De Jong verdienden de kost als beurtschipper tussen Apeldoorn en Kampen. In 1933 werd begonnen met het wegvervoer, waarbij het accent lag op het vervoer van vloeibare producten en papier. In 1996 kwam het bedrijf in handen van Harry Vos Transport Group in Oss, waardoor de bedrijfsnaam Rein de Jong volledig verdween. Over het bedrijf en zijn transportgeschiedenis is een boek uitgebracht met 352 pagina's en ruim 500 foto's. Het boek kan worden besteld bij uitgeverij Willem Vermeulen te Zeist. Kosten € 39,95.

(NIEUWE) WISSELSE SCHOOL BESTAAT 100 JAAR

De reünie is gepland op 4 juni 2016 en zal beslist een mooi feest worden, gezien de vele mooie foto's die op de Facebook-pagina van de ReunieWisselseSchool zijn geplaatst.

Het jubileumboek geeft in vogelvlucht de geschiedenis weer van de school en is een blijvende herinnering aan deze honderdste verjaardag.

TENTOONSTELLING VAN OUDE KAARTEN IN HAGEDOORNS PLAATSE

Op de zolder van Veluws Museum Hagedoorns Plaatsse in Epe is een bijzondere tentoonstelling ingericht. Het betreft een verzameling oude kaarten van het herzogdom Gelre, gemaakt door belangrijke kaartenmakers, zoals de kaart van Blaeu uit 1625, waarop de geschiedenis van de Veluwe wordt weergegeven. 'Veluwe op de kaart' is te bezichtigen tot en met 10 juli 2016 tijdens openingstijden (op maandag gesloten).

BEKEN TOEGANKELIJK VIA DE DIGITALE BEKENATLAS VELUWE

Samen met de provincie Gelderland heeft de Bekenstichting een wel heel erg mooi plan tot werkelijkheid gebracht. De Bekenatlas is een uniek digitaal kaartstelsel waar enorm veel informatie over beken is samengevoegd. De beken zijn te raadplegen op verschillende ondergronden, zoals topografische kaarten, satellietopnamen, landgoederen- en hoogtekarten. De historische kaarten gaan terug tot 1850. Per beek kan de informatie aangeklikt worden. Het is de bedoeling dat informatieborden bij de beken uitgerust worden met QR-codes die via de smartphone rechtstreeks toegang geven tot de informatie op de website. Het systeem is gratis voor iedereen beschikbaar op www.sprengenenbeken.nl of www.bekenatlas.nl en te gebruiken op pc, tablet en smartphone.

65 JAAR MOLUKKERS IN NEDERLAND

In 2016 is het 65 jaar geleden dat ruim 12.500 Molukkers - onder wie KNIL-militairen, marinemannen en burgers - voor het eerst voet aan wal zetten in Nederland. Nederlands-Indië en de Zuid-Molukken vielen in de Tweede Wereldoorlog onder het Koninkrijk der Nederlanden. In Indonesië ontstond, na de Japanse capitulatie, een onafhankelijkheidsstrijd. Nederland zette het KNIL in om de Nederlandse driekleur te verdedigen. Nederland verloor, en Indonesië beschouwde de KNIL-militairen als verraders. Zeker toen de eigen republiek werd uitgeroepen, de RMS. Deze Molukkers reisden in 1951 met elf schepen naar Nederland. Op 21 maart 1951 kwam het eerste schip de haven van Rotterdam binnen. In Nederland werden de KNIL-militairen ontslagen en kwamen de Molukkers in woonoorden en kampen terecht, verspreid over Nederland. Op 10 mei 1951 kwamen de eersten in onze omgeving, in Teuge, terecht. Van daaruit ging in 1958 een deel naar Vaassen. Koud was het hier en nog veel kouder toen bleek dat ze gedwongen in Nederland moesten blijven. Toch hebben ze er het beste van gemaakt, ook al ging dat gepaard met veel frustratie en verzet. Nu maakt bijna iedereen succesvol, zelfbewust en met veel talent deel uit van de Nederlandse samenleving, al is de heimwee naar dat mooie land met die witte stranden nog steeds aanwezig.

Twee foto's van Woonoord Vaassen (met dank aan Frans Schumacher)

LIJDA VAN DEN BREMEN-JONKER: EEN BEWOGEN VERHALENVERTELSTER

WIM VAN 'T EINDE

Lijda is niet meer. Onlangs ontvingen we het bericht dat ze na een ziekbed op nog veel te jonge leeftijd is overleden. Onze gedachten gaan uit naar haar man Gerrit en hun kinderen. Wat blijft is onze herinnering aan haar.

Voor Ampt Epe heeft ze lezingen verzorgd, waarbij de mensen aan haar lippen hingen. Ze vond zichzelf geen rasschrijfster, maar toch kwam ze met enige schroom in de redactie van het blad. Ze had moeite met schrijven, maar toch lag er elke keer weer een verhaal van haar klaar. Die moeite met schrijven had vooral te maken met de spelling. Voor Lijda moest die goed zijn en de redactie kon haar daarin gelukkig steunen. Een deel van haar verhalen bundelde ze in boeken, die ze in eigen beheer uitgaf. Ook die boeken vonden gretig aftrek. Aan de ene kant was Lijda bescheiden, maar aan de andere kant was ze ook erg trots op de verhalen die ze kende en die verteld moesten worden. Vertellingen met vaak een knipoog of een levenswijsheid in zich. Lijda toonde ook haar vasthoudendheid als de verhalen eenmaal op papier stonden, herschrijven was moeilijk voor haar. Ook wist Lijda het leven te relativeren en had ze een duidelijk beeld van wat echt belangrijk was: de mensen om haar heen. Daar had ze een warme belangstelling voor, niet alleen in haar verhalen, maar ook in haar leven.

Als ik aan Lijda denk, dan denk ik aan de warme manier waarop ze haar verhalen vertelde. Verhalen die ze zelf had meegemaakt, maar vooral ook verhalen die ze van anderen had gehoord. Als kind luisterde ze zelf al graag naar de vertellingen van haar grootmoeder. Ze zoog deze verhalen in zich op en bewaarde ze voor later. Zo bleven talloze verhalen uit het dagelijks leven van Tongeren, Wissel en Zuuk bewaard voor het nageslacht. Het waren vaak geen hoogdravende verhalen van de elite. Nee, het waren juist de verhalen van de normale sterveling, die hard moest werken om aan de kost te komen.

En dan was er natuurlijk het Tongerense Volklid. Ze kende het niet goed meer, maar bleef zoeken tot ze wat mensen had gevonden die het nog konden zingen. Tekst en muziek werden op papier gezet en van begeleiding voorzien. Trots brachten we het op 11 november 2006 voor het eerst weer ten gehore in de school in Tongeren. Het was mooi om het lied weer te horen en samen te kunnen zingen, een van die momenten dat de geschiedenis weer tot leven kwam.

In haar verhalen hadden mensen een authentieke identiteit. Verhalen die, door het hoge gehalte aan nostalgie, niet door iedereen als geschiedenis werden gezien. Aan de periode van plaatsing van haar verhalen ging daarom wat discussie vooraf

in het toenmalige bestuur: moeten we deze verhalen nu wel of niet in ons blad plaatsen? Er werd verschillend over gedacht, maar het bestuur wilde haar die ruimte toch graag geven. Het was dan ook goed dat we haar verhalen gingen plaatsen en ik ben ervan overtuigd dat ze een belangrijke afwisseling boden naast de andere artikelen. Het blad kreeg daardoor meer variatie in artikelen en stijl. Wellicht kon niet alles door feiten uit archieven worden onderbouwd, maar haar verhalen gaven een tijdbeeld. Een tijdbeeld dat misschien ook wat romantisch gekleurd was door het onwetende van het kinderebrein.

Met Lijda kunnen we bij haar verhalen zeggen: 'Oh, was ik daar ook maar even... Kon ik het maar zien.' Maar die tijd is voorgoed voorbij.

Grote Lijda en kleine Lijda
werd er vroeger wel gezegd.
Grote Lijda - bijna tachtig -
kleine Lijda was er net.

Grote Lijda die vertelde
kleine Lijda een verhaal.
Samen met nog meer vertelsels
bewaarde zij ze allemaal.

Grote Lijda werd steeds kleiner,
kleine Lijda, die werd groot.
Zij is nu zo'n midden veertig,
grote Lijda - allang dood.

Maar 't vertellen leefde verder
voor haar kleinkind - die dan nu
haar gedachten toevertrouwde
aan 't papier - ze zijn voor U.

Uit: Want alles heeft zijn oud verhaal... Vertellingen en gedichten
Door Lijda van den Bremen-Jonker, juli 1989

MUNDUS VULT DECIPI

TEUNIS VAN LOHUIZEN

INLEIDING (WILLY SMIT-BUIT)

Menigeen weet dat Teunis van Lohuizen (1822-1903) een Vaassense fabrikant was, die een ijzergieterij en een staniolpletterij van de grond heeft getild. Daarmee stond hij aan de basis van het tegenwoordige Vaassen Flexible Packaging. Teunis van Lohuizen was geboren in Epe, maar zijn huwelijk met Johanna Hendrika van der Vaart voerde hem naar Vaassen.

Behalve ondernemerszin had Van Lohuizen ook creatief talent. Hij bespeelde het kerkorgel, was een niet onverdienstelijke kunstschilder en had bovendien literaire ambities. De formulering is met opzet aan de voorzichtige kant, want op al deze gebieden was hij geen grote meester. Toch kon zijn werk er goed mee door. Hij publiceerde twee dichtbundels, bovendien verschenen zo nu en dan verhalen van hem in het dialect. De gedichten van Teunis van Lohuizen zijn op een enkele uitzondering na nogal hoogdravend en bombastisch. Blijkbaar vond Van Lohuizen deze schrijfstijl passend bij een verheven genre als poëzie. Lezers uit de eenentwintigste eeuw kunnen deze stijl niet erg waarderen. Zijn dialectverhalen zijn luchtiger van toon en veel toegankelijker.

Teunis van Lohuizen bediende zich van het Saksische dialect, zoals dat op de Veluwe gesproken werd. De Saksische dialecten lopen op de Veluwe vanaf het IJsseldal door tot Barneveld. Het Saksisch is afkomstig van het Oudsaksisch en sluit aan bij het Sallands, het Achterhoeks, het Twents en het Westfaals. De bevolking van deze gebieden was van Saksische herkomst en sprak ongeveer dezelfde taal, al werden de Saksen in onze omgeving rond 750 na Chr. overheerst door de Franken. In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, vormde de IJssel geen taalbarrière, want dit stroompje had nog geen contact gemaakt met de Rijn. Haar huidige omvang kreeg de IJssel pas omstreeks het jaar 900.

Daaruit vloeit voort dat het Veluwse dialect alleen op ondergeschikte punten afwijkt van het dialect elders in de Saksische gebieden. Kenners van het Saksische dialect nemen dan ook het dialect aan de westkant van de IJssel mee in hun beschouwingen. Zo ook de neerlandicus Willem Bulter. In de 'Twentse Taalbank' die het Twentse dialect promoot, zwaait Bulter in 2013 Teunis van Lohuizen late lof toe. Bulter signaleert in de negentiende eeuw een verschuiving in de onvoltooid verleden tijd, die het beste uitgelegd kan worden aan de hand van een voorbeeld.

De oude onvoltooid verleden tijd in het Saksisch was volgens Bulter: (werkwoord menen) ik meenden, (streuen) ik streuiden, (grinneken) hee grinnekten, (heuren) hee heurden, enz. Volgens Bulter stapten onze dialectsprekende voorouders van deze vorm af. De nieuwe onvoltooid verleden tijd was: ik meenen, ik streuen, hee

grinneken, hee heuren, enz. En wie was zo'n beetje de eerste die deze nieuwe verleden tijd schreef? Teunis van Lohuizen.

We laten Bulter zelf aan het woord in zijn artikel (zie het internet): *Met dee wetenschap - 'Ik fietsen' deur de oostelike dialectliteratuur (1) (2013)*.

'Twee schoolmeesters¹⁾ oet de omgeving van Deamter koomp de ear too as eerstn den niejn voarm in t oostn te hebn schreamn: *T. van Lohuizen* oet Epe, tusken Apeldoorn en Zwol, en *F.D.H. Postel* oet Laren (bie Lochem). Ze publiceern in de zestiger joarn van de 19e eeuw verhaaln in de *Geldersche Almanak (GA)*. Dizze almanak bestun vanof 1835, en al dee joarn harn dr in elk beukske wa één, mangs twee dialectverhaaln stoan (dezölde formule dee'j later ok in de *Tweantsche Almanak* zaagn). Mer van 1835 tot 1858 kom iej doarin alleen mer oalde verledn tiedn teagn, Hollaandse, um zoo te zegn. In 1858 echter is t bingo. Dat joar steet dr n verhaal van Van Lohuizen in met as titel *Mundus vult decipi*, schreamn in 1856. In dat korte verhaal koomp elf nieje verledn-tiedsvöarm veur, teegnoawer één oaldn voarm. Conclusie: Van Lohuizen hef t deur! Consequent schrif hee as eerstn: ik meenen, ik kuchen, ik streuien, ik luusteren, hee grinneken, hee heuren, hee schilderen, het gebuuren (...)'

¹⁾ Willem Bulter verwisselt de fabrikant Teunis van Lohuizen met zijn neef en naamgenoot Teunis van Lohuizen (1821-1881) die schoolmeester in Almen was.

Veluws landschap (Teunis van Lohuizen, 1886)

HIER VOLGT HET DIALECTVERHAAL 'MUNDUS VULT DECIPI' VAN TEUNIS VAN LOHUIZEN

Zoo of en toe, a'k is un boek in de hande kreeg, zag ik wel is staon '*mundus vult decipi*'; dagen answiet¹⁾ he'k rechtevoort²⁾ gaon pluuzen en zuuken, zonder da'k gewaer kon worden wat ut beduujen. Den meister vroeg ik ut is, die kon 't mien niet zeggen, 't was latiens zae'j; den dokter dos ik ut niet te vraogen, want dan ha'k kans dat e mien de gek anstak, en den domeneer... Jao, dacht ik, die zol dan wel zeggen dit of det is 't - en det mo'k dan, zonder tegenprêüties, mer geleuven, o'k wil of niet. Eindelijk dacht ik: kom an, Knelis, zellens mer is an 't zuuken; plaog ie oew hersens ook al un bittien, a'j eigens onderzuukt, he'j ok gien nood, dat un aer oew bedrug.

Doe 'k jonk was, hiel ik almeugend van leeren, en heb ok nog wat an 't latien edaon; 'k ha, weet ie, un naeve, die op de Uterse schoele lag, noew is e proponent; 'k weet nog best, 't gink van *mensa, mensae, mensarum, mensas, puer* en *pueri*, dat was dan zooveule as de verbuuginge van 'taofel' en 'jonge'; wieder he'k ut er dan ok niet mee ebracht. Toch - dèt schut mien daor in - kon 'k ok enkele liedties, zoo as '*Io vivat*' en '*Prosaluut horum Batavorum et Amicorum*'; 't gink altied aoste van 'um' en van 'arum'; 't was un ijsselik gezanik. Toch spit ut mien nog, da'k ut niet vol ehollen hebbe, dan ha'k noew kunnen weten wat '*mundus vult decipi*' beteikent. A'k de zin zon bittien naostudeeren, door 't in ofte bieje ston, dan docht mien det ut zoo iets van foppen of veur de gek hollen most hebben, mer 'k was niet zeker. Later gebeuren ut is da'k un oorig vertelseltien las; door ston 't weer; twee heuksies stonnen der achter, un kruussien doorin, dat wees mien nao onderen door net zoo'n dink ston, en jao man! daor las ik:

'De wereld wil bedrogen zijn.'

Noew waa'k ter uut - mer jonges! dacht ik - want zie'j, in 't stuk van geleuven bin'k zoo mekkelik niet - as 't noew nog mer woor is; ie kunt rechtevoort op de boeken ok altied niet an; mer ik was toch op weg, en noew kon 'k ut is probeeren, prakties weet ie!

Krek kump ter un jeude de veurdeure inloopen, mit un pak op de rugge en un elle in de hand; hee gooit zien pak van de scholders, want Mechteld wol orleans van um koopen. Zee bekeek ut, en hé vruug un dertiendehalf veur de elle; 't was Mechteld zoo te zeggen niet te duur, mer 't ston eur toch niet an. Zee wol baeter hebben, en de jeude had al ezegd dat dit zien beste was det e had. Hoe zal e 't noe maken? dacht ik: un smoesseltien waogen? Jao man, hee gooit de boel deur menaere, schommelt en frommelt...

'Kiek,' zeg e, 'ik meenen ut al, hier hei'j wat moois, det is spul; mer, 't is ok un schillink duurder.' Mechteld bekeek ut.

'Jao,' zeg ze, 'sniej door mer of, dat is goed.' Ik had veuruut ut kaertien is bekeken, dat er anzat. Toen hee an 't ofsniejen was, bezag 'k ut nog is ter sluups, en jao, 't

was poddoosie ut eigenste stuk. Ik denke, wacht! Ik kuchen is, keek um is an, hee keek mien an, 'mundus vult decipi' zae'k - mer de man verston 't niet; toch, hee grinneken zo'n beettien, net of e zeggen wol: mos ik dan niet? - mer mit die gekheid, mien schillinks waa'k kwiet.

's Anderen daags kwam de dokter is kieken, hoe 't onze Klaos gink, die de belrooze had; de jonge was an de winderhand³⁾, mer ut leek dat onze Stientien, un drammerig⁴⁾ dink, ut niet al te plus had; 't was eigenlijk niks te beduujen; de deerne was wat *hangerig*, anders niks; mer Mechteld hef dan soms zokke wondere buujen, dan ister niks an te praoten; die wol mer hebben dat den dokter der is nao zag. Of ik al zae: 't is gekheid, dan hef e eur an 't lientien, un dranksien en un poeier en 't is toch niks weerd; 't hielp niks, 't mos; wat zo'k? ik denke, ik zal ut un reis nog is met 'mundus' waogen en dan is 't uut.

Mien vrouwe zae 't um; hee bekik de deerne, vuult eur de polse, 'die slaat fiks,' zeg e, 'dat meisje is gezond, zij zal van zelve wel weer opknappen.' Door ha'j Mechteld motten heuren: 'Wat zeg ie, dokter? gezond? ik zeg oe, dat ut kind ut niet goed hef, 't is eenderhandig⁵⁾ en naer, 't bint klieren of un onzueverheid in 't bloed - weet ik ut? - mer ik zeg oew, meneer! det ze bi toeren niet dug, of is meneer almits ok bange veur zien geld?'

Wat zolle zeggen... hee gink an 't loeren, liet eur de tonge is uutstaeken, tellen op 't alloozie hoevaake de polse sloeg, liet eur den aosseem ophalen, keek un bittien zundig⁶⁾: 'Ja, moeder,' zeg e (mer 't wol der niet uut, de man was te eerlik), 'anfijn dan,' zeg e, 'ik zal u wat sturen.'

'Mundus vult decipi, dokter! nie waar?' Dat zae'k; mer door ha'j um zien kieken motten; nooit of nooit he'k um zo'n gek gezichte zien zetten; 't was of e 't te Keulen heuren donderen.

'Ja, man,' zeg e, 'ja, 't is wel waar; hoe gij er aankomt, weet ik niet; maar wáár is het.' Noew was ik er uut, ik wis ut voor goed en prakties er bie; det is ook wat weerd; mer, um mien schillinks niet weer op nieis te waogen, he'k Mechteld ut 'mundus' ok dadelik eleerd.

's Aovons in tweedonkeren streujen ik ut schot. Mechteld brach de verkens wat; mit da'k zoo um de deure keek, zie'k door van veeren Jan Stotter ankommen; de keerl liep zoo vlot en zoo vlugge. Mer, mit det e Mechteld bie 't verkensschot zut, door begint e te hoesten en te puussen, en löp zoo iesselik mank, det ut akelig was. Ik denke, pas op, 'k wil der mien kop onder verbeuren, det Mechteld um wat lankt⁷⁾, en jao, alzien dagen, zee test al in de naoszak⁸⁾ um un cent. 'Mechteld!' riep

Teunis van Lohuizen

ik, "t Is mundus!" en zee trok eur hand weer trugge.

A'k den domenie zoo mit zien pet op in den hof zie loopen, dan kan e speulen mit zien kiender, ravotten en angaon, oew laeven zoo niet! dan is de man zoo natuurluk, krek zoo as e is; mer zie'k um mit zien steek op over 't derp loopen, met zoo'n effen gezigte en zoo stief - dan denk ik: hee mot wel, hee kent ut *mundus vult decipi* ok werelds goed.

Herm van 't Oever en Jaopik van Straoten kregen ut scheef um un peppelenboom, die op de scheidvoore ston. Door gink ut hen, nao d'avvekaoten toe, al wat ze loopen konnen; ik zae eur veuruut nog, wat ut *mundus* in 't hollands was, mer nee, 't hielp niks, en Jaopik, die ut won, hef zien heele plaatse verloreun, en Herm, die 't verloor, is al zien heuiland kwiet.

Mennig jonk paer he'k zien vriejen en trouwen, da'k wel tegen Mechteld zae: 'Da's ok mis, 't is *mundus*', mer zae Mechteld dan: 'Liefde is ok bliend, zekt ze wel.'

Kwamme wiej is langes un kroegien, en heuren wiej doorbinnen lewaai en behej⁹⁾, rementen en zingen en glaessies geklink - '*mundus vult decipi*' zae'w dan allebeide.

En in de kerke - door kump dat *mundus* ook daonig te passe. Les¹⁰⁾ was de doornie is an 't praeken over den duuvel; hee schilderen um of, man! mit pooten en ooren; 't was, o'k um zoo lief laevendig veur mien zag staon. Ik luusteren Mechteld in 't oor: 'Hoe zol det toch waen, ik heb um nog nooit zoo straband¹¹⁾ eheurd.' Mechteld kik umme, zut door wat kerels staon, lank in de jassen; zee stut mien is an: 'Un kerkeraad,' zeg ze, 'da's ok al weer *mundus*.'

Zundas derop hef de domenie 't beroep en maakt ut van de preekstoel bekend; hee wis nog niet of e 't dee of niet. Door gink ut hen; ut liep nao de pastorieje met schinken en metwos... Ik zae tegen Mechteld: 'Zo'w der ok wat hen todde¹²⁾?' 'Bel nee!' zeg ze, 'bi'j mal, 't is *mundus*, det ze'k oe.' Ik wol 't niet leuven, mer jao, 't was zoo: de doornie is vot, mit metwos en al.

Wicher, un keerl, die in Aerem ezaeten hef, 's nachts altied giet streupen, bie aovend en ontiejen deur de buurte löp, mien mit lichtmissen¹³⁾ twee kuule vol eerappels ofehaald hef, aeremse roon en blaouwkwienties, un keerl door niks an is, mo'j Zundas in de kerke zien: as alle mensen der bint, kump hee der in, stiet un kortier te bidden, en hoe meer z'um ankiekt, hoe langer dat e bidt; wordt er salms ezungen, dan schreeuwt e dat ut un aerd hef; zinkt ze gezangen, dan giet e der staon en zal gien lippe verreuren, kik deur de kerke hen, of e zeggen wil: 'Door doe'k niet an.' Les was de doornie is an 't praeken, en hee ston der weer meneuvels¹⁴⁾ te maken, net of 't um niet nao 't hoor was, en de vent is zoo dom as 't achtereinde van un verken. Ik kon mien niet langer inhollen, ik zae herdop tegen Mechteld:

'Zie noew zon mundus is an, ik zal um spraeken as de kerke uut is.'

'Stille,' zeg Mechteld, 'ik leuve, Knelis, de'j 't mis heb: *mundus* wordt hier niet

Johanna Hendrika van Lohuizen-
van der Vaart (1819-1896)

bedrögen; zee kent um allemaole te goed; hee bedrug um zellens.'

't Kan wel woor waen,' zae'k, 'mer ik kan det gehuuchel in de kerken niet liejen; door mossen de domenies op werken, praoten en praeken, in huus en op stoel, det er niet zooveule schienheiligheid gebeuren; det is toch 't regte niet - en de domenie kent ze ook werelds goed, die vrome kwaodspraeksters, die an de koffietaofel un uutgestreken gezichte zet, en labt en praot van un ander wat ze mer kunt; die mensen, die steeuwig nao de kerke loopt, veuran gaot zitten - en as ze iemes bedriegen kunt, dan doet ze 't. Kiek, ik wol det de mensen ut toch is goed begrepen, det in de kerke, of woor ze ok bint, ut zundasse peksien, al zit ut ok nòg zoo benepen, nergens veur dient, en al löt *mundus* um als is foppen en um den tuun leijen, één dink toch is er, det niet lug, en det is die stemme, die ieder door binnen vuult kloppen, un stemme, die niemes bedrug.'

Mer, zult der veule zeggen, as *mundus* toch bedrögen wil waezen, woorumme niet? Dan mer un handtien mee ehölpén, as de mensen dan niet aers bint en wilt. Nee, zeg ik oe, Mechteld en ik doet zóó; wie bint eenmaal mit ut schuuttien in zee, laot de mensen loopen, en praoten, en denken; en zeilt en laveert er mee deur. Wiej past op, da'w ons gien knollen veur setroenen laot verkoopen, en sient da'w die latiense spreuke kenden en begrepen, ha'w altied op ieder zien peksien elet: ston dat vraemd of benepen, dan zae'w: *mundus!* Zagge wiej effene, uutgestrekene gezichten, dan zae'w alweer *mundus!* en zokken liete wiej loopen.

En veur ons zellens - al die fitsfetseriejen¹⁵⁾, opschik en zundagstuug goojen wiej vot. Sients he'w plezierige tiejen zamen belaeft; nooit ha'w mekander ok weer bedot; Mechteld kon op mien en ik kon op eur raekenen. 't Was onze vaste regel: zoo'w bint mo'w ons teunen; nooit gien gehuuchel in de kerke, of in huus, of veur de mensen; dan is 't baeter ons stille te hollen, zegge wiej - en zoo he'w ons an *mundus* niks te steuren, we hebt vrae mit mekander en mit ons zellens, en we hebt gien nood da'w un ander of ons zellens bedriegt.

Vaassen, december 1856

T. van Lohuizen (1822-1903)

NOTEN

*) T. van Lohuizen, *Mundus vult decipi*. Uit: J.A. Leopold en L. Leopold, *Van de Schelde tot de Weichsel, Nederduitsche dialecten, In Dicht en Ondicht, Uitgekozen en opgehelderd* (Groningen 1882, vol. 1), p. 513-517. Eerder verschenen in de *Geldersche Volks-Almanak*.

- 1) Answiet (*Fr.* en suite) = aaneen.
- 2) Rechtevoort, een stopwoord = 'om zoo te spreken'.
- 3) An de winderhand = aan de beterende hand.
- 4) Drammerig, dwingend.
- 5) 't Is eenderhandig, sloerig = niet wel, lusteloos.
- 6) Zundig = bedrukt.
- 7) Lankt = geeft.
- 8) Naoszak = zijzak.
- 9) Behei = spektakel.
- 10) Les = laatst.
- 11) Straband = kras.
- 12) Todden = brengen.
- 13) Lichtmissen = Maria Lichtmis.
- 14) Meneuvels = manoeuvres.
- 15) Fitsfetseriejen = nietigheden.

Io Vivat = studentenliedje (Hoera, lang zal hij leven)
Prosaluut horum Batavorum et Amicorum = Weest gegroet, Batavenvrienden

---

CLUBKASFONDS RABOBANK 2016

BARRY BOSCH

Ook dit jaar heeft Ampt Epe zich weer opgegeven voor de Rabo Noord-Veluwe clubkascampagne, omdat ook wij wel een financieel steuntje in de rug kunnen gebruiken. Een prachtig initiatief van de Rabobank. Iedereen die lid is van de Rabobank (op de Noord-Veluwe) krijgt een brief met een code waarmee twee stemmen kunnen worden gegeven aan hun favoriete vereniging. Wij kregen dit jaar een bedrag van € 309,60 op onze rekening bijgeschreven. Een mooi resultaat! Bedankt voor uw stemmen.

Natuurlijk kan het altijd beter, gezien het feit dat onze Heerder zustervereniging weer ruimschoots meer dan duizend euro van het Rabofonds mocht ontvangen.

STORM MET HEFTIGE GEVOLGEN

JAN VAN LOHUIZEN, DEVENTER 1871 - EPE 1929

JAN PAASMAN

Honderd jaar geleden vond een van de gruwelijkste veldslagen uit de wereldgeschiedenis plaats, de slag om Verdun (21 februari 1916 - 19 december 1916). Hoewel Nederland neutraal was en Verdun hemelsbreed 360 kilometer ver weg, was ook in de gemeente Epe iets van de oorlog merkbaar. De aanleiding tot dit artikel is een bizarre gebeurtenis in de vroege ochtend van 6 mei 1916.

JAN VAN LOHUIZEN

Tussen 1822 en 1841 krijgen broodbakker Jan Teunissen van Lohuizen en Maria Jonker¹⁾ in Epe tien kinderen, van wie er enkele al jong overlijden. De jongste zoon, Hendrik Jan (20), zet de bakkers- en kruidenierswinkel voort na het overlijden van zijn vader in 1861. Acht jaar later, op 18 augustus 1869, trouwt Hendrik Jan met Willemina Frouwina Barends (20). Zij beginnen een kruidenierswinkel op de Stroommarkt in Deventer.²⁾ Op 10 juni 1871 wordt hun enig kind geboren, Jan van Lohuizen, de hoofdpersoon van dit artikel.

In juni 1873, als Jan net twee geworden is, overlijdt zijn vader. Zijn moeder hertrouwt in 1875, maar overlijdt het jaar daarna. Dus is Jan al op

Heden overleed mijn innig geliefde Echtgenoot, H. J. VAN LOHUIZEN, in den ouderdom van bijna 32 jaren, mij nalatende een Zoontje, te jong om dit verlies te beseffen.
DEVENTER. 20 Juni 1873. Wed. H. J. VAN LOHUIZEN, BARENDS. (22436)

vijfjarige leeftijd wees. Hij wordt opgenomen in het gezin van zijn oudste oom Teunis van Lohuizen in Vaassen, waar het jongste kind vijftien jaar is. Later komt hij in Epe te wonen, in het gezin van zijn jongste oom Goossen Sander, waar de kinderen meer van zijn leeftijd zijn. Bovendien woont hij hier op loopafstand van de Fransche School, op de hoek Beekstraat/Weemeweg. Die bezoekt hij als voorbereiding voor een carrière in de handel. In 1888 verhuist Jan naar Dordrecht. Later brengt zijn werk hem naar Hamburg, Nederlands-Indië, Singapore, Saigon en Bangkok - in Bangkok bij de firma Diethelm & Co en van 1901 tot 1903 in Singapore als partner van Hooglandt & Co. Deze firma's die omstreeks 1870 fuseren, hielden zich bezig met handelsbetrekkingen tussen Azië en Europa; het hoofdkantoor bevindt zich in Zürich.

Nadat hij in 1909 naar Nederland is teruggekeerd, trouwt hij op 28 september 1910 in Amsterdam met Maria Elisabeth de Graaff - hij was 39, zij 18. Haar vader was koetsier van beroep. Na de geboorte van zoon Jan (9 augustus 1911) en dochter Annie (9 februari 1913) besluiten ze naar Epe te verhuizen. In Vaassen en Epe is Jan immers opgegroeid, en bovendien wonen er de familieleden met wie hij een

emotionele band heeft. Van juli tot december 1912 verblijft de familie tijdelijk in Vaassen en Epe, mogelijk om voorbereidingen voor de bouw van een huis te treffen. De Amsterdamse architect H.A.J. Baanders krijgt de opdracht een villa te ontwerpen, in samenwerking met de Eper architect M.G. Molenbroek. Op zaterdag 28 juni 1913 vindt in hotel Veluwe³⁾ de aanbesteding plaats. Het gaat om 'Het bouwen van een VILLA met SCHUURTJE (oppervlakte ± 325 m²) gelegen op een terrein, genaamd "de Pelzerkamp" te Epe ... voor rekening van den WelEd.Heer J. VAN LOHUIZEN, Amsterdam.' Er zijn dertien inschrijvingen, de bouw wordt voor een bedrag van fl. 30.836,- gegund aan aannemer G. Wegerif te Apeldoorn, die er in september 1913 mee begint. Alvast in december wordt een advertentie geplaatst: 'Voor "Huize Pelzerkamp" te Epe tegen 1 Mei gevraagd een bekwame Keuken-werkmeid en een nette Tweede Meid, geschikt om met kinderen om te gaan, van goede getuigen voorzien. Zich schriftelijk aan te melden met opgave van verlangd loon bij Mevrouw Van Lohuizen, Nicolaas Witsenkade 13, Amsterdam.'⁴⁾

In april 1914 betreft het gezin de Pelzerkamp, de indrukwekkende villa tussen de Officiersweg en de toenmalige Berkenlaan (nu Burgemeester Van Walsemlaan), op een terrein dat voordien bestond uit door houtwallen omzoomde weilandjes en akkertjes.⁵⁾ Het uitzicht is weids, vanuit huis en tuin zijn in de verte molen De Vlijt⁶⁾ en de kerktoren in het dorp te zien. Slechts langs de Lohuizerweg en aan het begin van de Officiersweg staan enkele huisjes, de rest is grasland, waar schapen grazen.⁷⁾ Op 30 oktober 1914 wordt dochter Willy geboren.

De Pelzerkamp, gezien vanaf de Lohuizerweg

*Het echtpaar Van Lohuizen met een van de kinderen vóór De Pelzerkamp
(met dank aan Stadsarchief Amsterdam)*

De Pelzerkamp is groot: drie verdiepingen op een grondoppervlak van 325 m². Het is bekend dat Baanders, behalve kantoren en fabrieken, ook diverse kapitale villa's ontworpen heeft, onder andere bij het Vondelpark in Amsterdam en in plaatsen als Aerdenhout, Arnhem, Bloemendaal, Laren en Wassenaar.⁸⁾ Het gezin Van Lohuizen behoort tot de elite van het dorp. Jan zal ook regelmatig contact gehad hebben met het gezin van zijn neef Dirk⁹⁾, met wie hij samen opgroeide in het winkelhuis aan de Beekstraat.

EPE, VRIJDAG 5 MEI 1916

Het is het mooi lenteweer, met temperaturen van ruim boven de twintig graden. In de tuin staat al van alles in bloei.

We kunnen ons voorstellen dat Jan van Lohuizen in alle rust zijn kranten leest. De *Eper Krant* meldt dat enkele dorpelingen te laat kwamen voor de trein doordat ze geen rekening hadden gehouden met de zomertijd. De komst wordt aangekondigd van 400 man veldartillerie, die in het dorp en daarbuiten ingekwartierd zullen worden. En er is aandacht voor de lente, en voor de slechte wegen. Vooral de stoffige weg naar Nunspeet is nodig aan verharding toe.

PLAATSELIJK NIEUWS.

— Reeds voor eenige dagen hoorde men in de buurt van Wissel den Koekoek. Hij is dus wel vroeg hier gekomen.

— De natuur gaf ons heden een buitje voor 't stuiven, maar niet altoos zal er zóó voor ons gezorgd worden: we moeten zelf de handen uit de mouwen steken.

De laatste dagen reeds, te midden van de zoo prachtig ontlukende lente, waren de wegen onbegaanbaar door 't stof.

We hebben gaarne veel vreemdelingen en die zullen ook komen, maar laten we toch maken dat ze later terugkomen.

„Epe's bloei” worde wakker en actief. Reeds vroeger is de besproeiing der wegen besproken. Een waterwagen en paarden zijn wel verkrijgbaar: de familie Veldman had een wagen beschikbaar; de kosten zullen niet zoo heel hoog zijn, maar in elk geval het is een zaak van belang en nu is het tijd tot afdoende maatregelen, niet over een paar maanden.

Het internationale nieuws is van een heel andere orde. De kranten schrijven over de oorlog en de slag om Verdun. Daar vindt in 1916 een van de bloedigste veldslagen uit de geschiedenis plaats.¹⁰⁾ Het *Algemeen Handelsblad*: '... van de op de stad neergekomen bommen. Als het een bijzonder rustige dag is, krijgen wij er 250, vertelde de generaal. Het gemiddelde aantal is 450, maar als de Duitschers erg woest zijn, sturen ze ons 800 tot duizend op ons dak. Wij krijgen ze van allerlei afmetingen, maar 't vaakst gebruiken ze toch de 380 millimeters. In den loop van den middag kreeg ik nog gelegenheid de uitwerking van een explosie gade te slaan. Met een sneltreinvaart komt zo'n bom aangesuisd en op het oogenblik, dat hij ontploft denkt men dat de we-

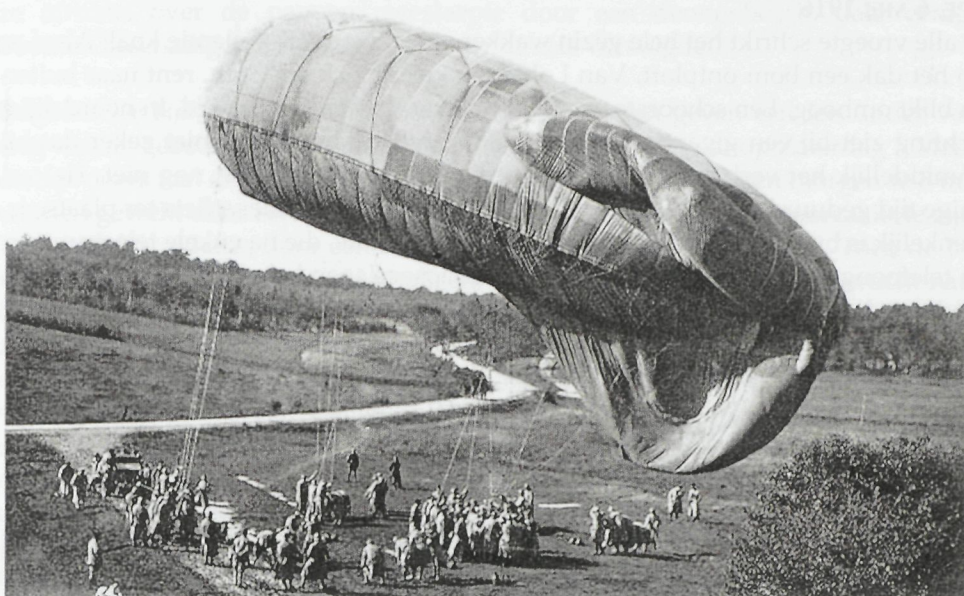
reld vergaat. Gebouwen van zes verdiepingen storten als kaartenhuizen ineen. Naar alle kanten vliegen de steenen, de rotsblokken en het stof. Tot dusver hebben de Duitschers ongeveer 30.000 bommen van verschillend kaliber afgeschoten.'

Aan het front bij Verdun gebruiken zowel de Fransen als de Duitsers kabelballonnen om elkaar te bespioneren. De Fransen hebben een verbeterd, stabielere type ballon in gebruik genomen, de Caquot type M, vanwege zijn vorm bijgenaamd 'la saucisse' (worst of saucis). Het kost drie uur om deze ballonnen (lengte 25 meter, diameter 8 meter) met ± 1000 m³ (1.000.000 liter) gas te vullen. Onder deze ballonnen hangt een mand, waarin twee *observateurs* -zeer krap- plaats vinden.¹¹⁾ 's Ochtends vroeg worden zij opgelaten en rond zonsondergang weer neergehaald. Hun taak is om vanaf ongeveer 1500 meter hoogte de vijand in de gaten te houden: verplaatsingen van troepen, kanonnen, het maken van luchtfoto's etc. Behalve camera's, verrekijkers, telefoon, parachutes en eten, krijgen zij documenten mee met strategisch belangrijke aantekeningen. Met sterke kabels blijft de ballon verbonden met lieren op de grond.¹²⁾ Om enig idee te krijgen van de hoogte waarop zij zich bevinden: 1500 meter is ruim 30 keer de hoogte van de Eper kerktoren!

VERDUN, VRIJDAG 5 MEI 1916

Het weer aan het front verslechtert onverwacht snel. Vanuit het zuiden komt onweer opzetten en harde wind, windstoten van wel 80 km per uur, terwijl de ballonnen berekend zijn op maximaal ongeveer 40 km per uur. Ondanks vertwijfelde pogingen van de mannen op de grond zijn de lieren niet in staat om de kabels snel genoeg op te rollen en de ballonnen naar beneden te halen. De gevolgen zijn des-

Het oplaten van een Franse kabelballon Caquot type M

astreus: van 24 van de 30 ballonnen -op ongeveer vijf kilometer van het frontknappen de kabels. De consternatie is groot. Slechts 6 ballonnen komen veilig aan de grond, de andere 24 worden een prooi van de wind. Het eerste wat de bemanning in zo'n geval behoort te doen, is het vernietigen van de documenten aan boord, opdat die niet in handen van de vijand vallen. Achttien van de in totaal 28 *observeurs* slagen erin om op het laatste nippertje met hun parachute overboord te springen. Hierbij vallen er vijf dood en raken er twee zwaargewond. Ten minste negen personen worden door de Duitsers gevangengenomen. Enkele ballonnen raken op drift. Twee ervan komen na bijna 500 kilometer aan de grond in de buurt van Hannover. *De Tijd* van 11 mei 1916 schrijft: 'Twee van de bij Verdun losgestormde Fransche kabelballons zijn in de buurt van Hannover gedaald. Bij Hohengassen moest een ballon met drie man erin landen. Bij Salzdettfurth kwam de ballon zóó laag, dat hij de telegraafdraden raakte. De inzittenden, blijkbaar Fransche officieren, sprongen uit het schuitje en zijn tot dusver niet gepakt. Een andere kabelballon is bij Gleidingen geborgen. De toestellen, die in het schuitje lagen, zijn bij het garnizoen te Brunswijk ingeleverd.'¹³⁾ Een andere ballon wordt door de wind naar het noorden gevoerd...

Van Lohuizen heeft de kranten uit. Na deze mooie lentedag gaan eerst de kinderen slapen, later de ouders, gerust in de wetenschap dat de oorlog zich ver van de Pelzerkamp afspeelt. In de verte, uit de richting Wissel klinkt de roep van de koekoek.

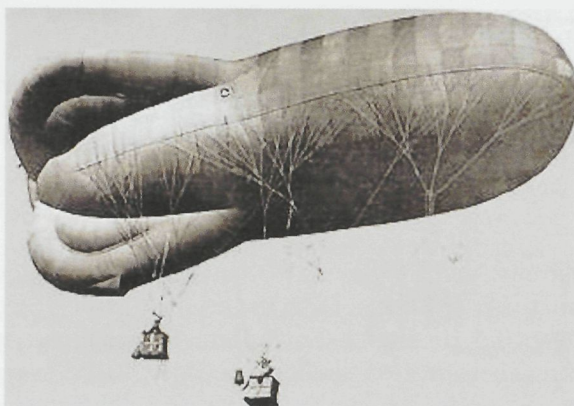

EPE, 6 MEI 1916

In alle vroegte schrikt het hele gezin wakker van een onheilspellende knal. Alsof er op het dak een bom ontploft. Van Lohuizen kleedt zich snel aan, rent naar buiten en blik omhoog. Een schoorsteen en het dak zijn zwaar beschadigd. In noordelijke richting ziet hij een gigantische luchtballon verdwijnen. Het is niet zeker dat hij onmiddellijk het verband ziet met Verdun: radionieuws bestaat nog niet. Het zal enige tijd geduurd hebben voordat de veldwachter op zijn dienstfiets ter plaatse is. Denkelijk is burgemeester Sweerts de Landas de eerste, die na enkele telegrammen en telefoongesprekken vermoedt dat het een losgeslagen kabelballon uit Verdun is geweest die op de Pelzerkamp schrik en schade heeft veroorzaakt. Aan de hand van krantenberichten, gezocht en gevonden op het internet, kunnen we ons een voorstelling maken van de onfortuinlijke vlucht van de ballon.

RECONSTRUCTIE

We zijn op de hoogte van het weer op 5 en 6 mei 1916. De windsnelheid varieerde van 70 tot 100 km/h, de windrichting van 126° ZO tot 215° ZW. De temperatuur op 5 mei bedroeg overdag in de zon 30,5 °C, maar daalde 's nachts tot 10,9 °C.¹⁴⁾ Hemelsbreed bedraagt de afstand van Verdun naar Epe ongeveer 360 km. Als de ballon 's middags om half 4 bij Verdun is losgeslagen en na een vlucht van

14 uur de volgende ochtend omstreeks half 6 in Wissel aankomt en even later in Epe, dan komen we uit op een gemiddelde (wind-) snelheid van 25 km/h. Heel acceptabel, ook wat de verdere waarnemingen betreft, zoals die in de kranten vermeld zijn.

*De Graafschap-bode*¹⁵⁾ schrijft: 'Het geheimzinnige trekt steeds aan, waarom we dan ook melding maken van het bericht over een geheimzinnig vliegtuig, dat door de bevolking van Epe gezien moet zijn. - Een Epenaar schrijft: De ballon, die hier Zaterdagmorgen ongeveer half zes over het dorp dreef, zal hoogstwaarschijnlijk één van de kabelballons zijn geweest, die Vrijdag aan het Fransche front door den storm aldaar zijn losgeslagen. De staaldraadkabel met een gedeelte ketting en anker sleepte o.a. in de buurtschap Wissel over den grond, waar eenige militairen deze trachtten vast te houden, wat natuurlijk niet gelukte. - Dat de kracht nog al aanzienlijk was, bleek, toen de ballon over de villa van den heer J. van Lohuizen dreef, de kabel vstraakte aan een ijzeren schoorsteenkap van 220 K.G. zwaar, de-

ze afrukte, over de pannen meesleepte door een dennenbosch, daar eenige boomen beschadigde en zonder kap weer de reis vervolgde.'

Dagblad *De Tijd*¹⁶⁾ en diverse andere landelijke bladen geven een iets ander verslag van de gebeurtenis: 'Men deelt aan "De Ned." mede, dat op Zaterdag 5 Mei¹⁷⁾ de bewoners van den huize "Pelzerkamp" te Epe, in den vroegen morgen te 6 uur werden gewekt door een vreemdsoortig lawaai, hetwelk bleek veroorzaakt te zijn, vermoedelijk althans, door een vliegtuig, dat op het dak was geland. Toen de bewoner-eigenaar, de heer Van Lohuijzen, zich gekleed had en op het gerucht naar buiten kwam, werd geconstateerd, dat het vliegtuig reeds weer hoog in de lucht zweefde, doch dat het dak van het huis zeer ernstig beschadigd was, zoodat de onkosten daarvan naar schatting eenige honderden guldens bedragen. De zinken schoorsteenkap was verdwenen en 52 meter verder in een dennenbosch gevonden. De familie was zeer onder den indruk, aangezien men een oogenblik meende, dat op het dak een bom was ontploft. Tot nu toe is onbekend, welk vliegtuig dit onaangenaam vroege bezoek heeft gebracht.'

Opvallend is dat de *Eper Krant* nauwelijks aandacht aan het voorval wijdt. Die schrijft op 10 mei: 'De ballon, of wat het dan ook was, die Zaterdag het dak van Pelzerkamp heeft beschadigd, werd bij Hasselt door 5 personen gegrepen, die haar echter niet konden houden. Een man brak daarbij zijn been. Ten slotte is de ballon te Leek (Gr.) neergedaald met nog één Fransche soldaat.'

De Telegraaf van 6 mei vervolgt: 'Zwolle, 6 mei. Hedenmorgen 6 uur dreef een ballon over onze stad. Het gevaarte was zoo laag, dat het ankertouw bijna over de huizen sleepte. In het schuitje meent men twee personen te hebben waargenomen. De punt van den ballon was slap en waaide terzijde. Hij bewoog zich met vrij groote snelheid in de richting van Hasselt en dreef van het Z.O. naar het N.W. Ondanks het vroege uur had het luchtvaartuig veel bekijks.' De *Leeuwarder Courant* van dezelfde datum voegt daar nog aan toe: 'Gorredijk, 6 mei. Hedenochtend werd alhier in oostelijke richting een luchtballon waargenomen.'

De volgende melding komt uit Meppel. *De Telegraaf*¹⁸⁾: '6 Mei. Hedenmorgen 7

uur kwam uit Zuidelijke richting een ballon over de stad drijven. De ballon had den vorm van een kabel-ballon. Op verschillende punten dreef hij zeer laag en passeerde rakelings den toren. De ballon had geen bemanning. Een merk was niet zichtbaar.' Het *Algemeen Handelsblad* van 7 mei meldt: 'Men schrijft ons uit Havelte, d.d. 6 Mei: Hedenmorgen, ongeveer halfacht bewoog zich vrij laag over deze gemeente in de richting Zuid-Noord een vliegtuig, veel overeenkomst hebbende met een ontredderd luchtschip. Het eene deel van den ballon, ongeveer de helft, was nog gespannen, 't andere deel hing slap naar beneden.'

Diverse kranten, waaronder de *Nieuwe Tilburgsche Courant*, plaatsen het volgende bericht: 'Tusschen Oostwolde en De Leek¹⁹⁾ is, naar de N. Prov. Gr. Ct. meldt, Zaterdagmorgen een kabelballon neergekomen. De ballon was bijna geheel stuk geschoten. De militair, die er in zat, kon zich moeilijk verstaanbaar maken. Ballon en inhoud werden naar het gemeentehuis in De Leek vervoerd. Mogelijk is het een der losgeslagen Fransche kabelballons geweest.'

Nieuwsgierig naar hoe het de Fransman in De Leek verder was vergaan, vroeg ik per e-mail om informatie. Het antwoord van de gemeente Leek luidde: 'De diverse landelijke krantenberichten zijn onjuist. De ballon is overgedreven, zie bijlage. Succes met uw verdere zoektocht...'²⁰⁾ Heel vriendelijk was een kopie bijgesloten van het telegram dat de burgemeester van de gemeente Leek op 10 mei 1916 stuurde aan burgemeester Sweerts de Landas van de gemeente Epe: 'Naar aanleiding van het heden van U ontvangen telegram, bericht ik U, dat de in dat telegram genoemde ballon, hier niet is gedaald. Wel is hier Zaterdagmorgen een ballon overgedreven, doch het courantenbericht, betreffende de daling is onjuist.'

Het *Nieuwsblad van het Noorden* meldt: 'Uit Warffum schrijft men ons: "Hedenvoormiddag bewoog zich in N.O. richting een kabel- of waarnemingsballon over ons dorp. De ballon is zeker door den wind van zijn anker gerukt, want het zgn. ankertouw sleepte achterna op misschien pl.m. 200 meter boven den grond. Het voorwerp, dat met groote snelheid in het N.O. verdween, bracht heel wat volk op de been".'

Hoe loopt dit af? Immers, Warffum ligt slechts vijf kilometer van de Waddenzee en een kleine twintig kilometer van de Noordzee. Bij verder zoeken kwam ik nog twee berichtjes tegen, het eerste in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 10 mei:

'Per Zweedsch s.s. "Patria", dat hedennacht alhier uit Gothenburg aankwam, om ligplaats te nemen in de Binnenhaven, is aangebracht een groote, in goeden staat verkeerende Fransche militaire kabel-ballon, in volle zee opgevischt. Aan den ballon was een ledige mand bevestigd. De ballon is voorloopig door de politie overgenomen, in afwachting van de beslissing der Regeering.'

De Nieuwe Rotterdamsche Courant van 11 mei 1916 voegt daaraan toe: 'Aan het Zweedsche consulaat te Rotterdam heeft de gezagvoerder van het Zweedsche, van Gothenburg alhier den 9den aangekomen stoomschip Patria gerapporteerd, dat hij

den 7den Mei 's namiddags op 53° 20' N.B. en 6° 19' O.L. een ballon zag, die in de koerslijn voor Holland dreef en in het donker door zijn in het water slepende touwwerk voor de schroeven der stoomboten gevaarlijk kon worden. Op grond hiervan werd de ballon aan boord genomen en alhier naar aankomst aan de Nederlandsche autoriteiten overgegeven.'

Of de Franse militairen in zee terecht zijn gekomen of elders, is dus niet bekend.²¹⁾

KANTTEKENINGEN

- Waarschijnlijk is de ballon in België en Zuid-Nederland niet of nauwelijks waargenomen doordat hij toen hoog vloog en het nog nacht was. Doordat die nacht de temperatuur daalde tot ± 10 °C, zal de gasvulling afgekoeld zijn, waardoor de ballon lager kwam.

- De militairen die in Wissel de ballon trachtten omlaag te trekken, behoorden waarschijnlijk tot de 400 man van de veldartillerie, die op 4 mei 1916 in Epe waren gearriveerd en ingekwartierd.

- Zes uur 's ochtends wordt zowel in Epe als in Zwolle als tijdstip genoemd van waarneming van de ballon. Gezien de windsnelheid en de afstand van hemelsbreed 20 km zou daar echter ongeveer een uur verschil tussen moeten zitten. Omdat de *Graafschap-bode* 'ongeveer half zes' noemt als het tijdstip waarop de ballon 'over het dorp dreef', is het waarschijnlijk dat de ballon omstreeks half zes of nog vroeger over Epe vloog.²²⁾

- De meeste ballons bij Verdun gingen met twee 'observateurs' omhoog. Of er een of twee mannen in de gondel onder 'onze' ballon waren, weten we niet. Boven Zwolle meende men twee inzittenden te hebben gezien, boven Meppel zou er geen bemanning geweest zijn. Bij De Leek was sprake van één militair, die zich moeilijk verstaanbaar kon maken, maar dit bericht is achteraf als onjuist gekwalificeerd. Als er twee mannen aan boord waren, waar zijn die dan gebleven? Of ze tussen Zwolle en Meppel, ergens boven Drenthe of in zee terecht zijn gekomen, zal wel altijd een mysterie blijven. In ieder geval kan het geen plezierige tocht geweest zijn; ze wisten waarschijnlijk niet of zij zich boven neutraal Nederland bevonden of boven vijandig Duitsland. Als we rekening houden met windrichting en windsnelheid op 5 en 6 mei, heeft de ballon ongeveer 22 uur gedaan over de ongeveer 690 km van Verdun naar de plek waar hij door de Zweedse zeelieden uit zee is opgevist²³⁾, meer dan 200 kilometer ten noorden van Schiermonnikoog. Gedurende die onvrijwillige 22 uren, of een deel ervan, hebben de inzittenden kou, honger en dorst geleden. Inzittenden is eigenlijk niet het juiste woord, want de mand was zo krap dat er slechts één man tegelijkertijd kon zitten. Niemand weet of ze hadden willen landen of dat ze vanwege angst of technische averij in de lucht bleven.

TERUG NAAR DE PELZERKAMP

De schoorsteen en het dak zijn gerepareerd, het leven gaat verder. De kinderen van Van Lohuizen gaan naar de Dorpschool en daarna naar de KHBS en het Gymnasium in Apeldoorn, met de trein of met de bus.

Van hun sociale leven kunnen we ons slechts een fragmentarisch beeld vormen. Van Lohuizen hield zich, evenals vele renteniers, bezig met het fokken van hoenders. Dat kunnen we concluderen uit advertenties in de plaatselijke krant. Ook wordt er regelmatig hout te koop aangeboden. De Pelzerkamp heeft zijn eigen stroomvoorziening, totdat in september 1921 een groot deel van het dorp op het elektriciteitsnet wordt aangesloten.

Ook over de activiteiten van mevrouw Van Lohuizen, Mies, is maar weinig te vinden: op 3 juni 1920 om 2 uur 's middags wordt op de Pelzerkamp de eerste repetitie gehouden van de Dames Zangvereniging, die zij samen met Lambertha Maria Catharina Overbosch-Heetjans heeft opgericht. Of er gebrek aan belangstelling was of aan talent is niet bekend, maar verdere vermeldingen van het koor heb ik niet gevonden. In april 1923 staat haar naam nog een keer in de krant; zij heeft zitting in het plaatselijk comité van aanbeveling voor een 'ENORME BAZAR' in hotel 't Wapen van Epe, 'ten bate van OUDEN VAN DAGEN in Duitschland'. De andere leden van het comité zijn mejuffrouw W. Westerink en burgemeester Sweerts de Landas.

We zouden Jan en Mies van Lohuizen een plezierige oude dag gegund hebben, genietend van kinderen en kleinkinderen. Van zoon Jan, die na de hbs naar Indië vertrekt, waar hij 'in de tabak' gaat. Waar hij met echtgenote Riet twee kinderen krijgt. Van dochter Annie, die na het gymnasium Engels studeert in Amsterdam en met Carl trouwt, die later een hoge onderscheiding krijgt omdat hij zich als arts verdienstelijk maakte tijdens de slag om Arnhem. Zij krijgen drie kinderen, geboren in Deventer, Epe en Oosterbeek. En van dochter Willy, die na de hbs verpleegster en operatiezuster wordt in Deventer en Zwolle.

Maar Jan van Lohuizen mag dat alles niet meemaken; hij overlijdt op zondag 31 maart 1929 op 57-jarige leeftijd. Het nieuws van zijn onverwachte dood komt hard

Voor verlichting van een landhuis, te koop wegens aansluiting bij het Gemeentenet: een (2831)

Fafair benzine-motor

6 P.K. met dynamo A.E.G. 2,3 KW en batterij van 81 ampère en schakelbord. Tevens een petroleum lamp-pomp met een vermogen van 3000 Liter per uur.

Te bezichtigen: PELZERKAMP, Epe.

Zaal hotel „t Wapen van Epe”.

Woensdag en Donderdag 25 en 26 April

ENORME BAZAR

ten bate van OUDEN VAN DAGEN in Duitschland.

Georg. door „Badischer Frauenverein. von Roten Kreuz” te Karlsruhe i. B.

Beschermvrouwe: H. K. H. LUISE, Groothertogin van Baden.
Secretaris-Generaal: Dr. LANGE, Geh. Oberregierungsrat.
Gevolm. Vertegenw. v. Nederland: C. DE BLIJ, Journalist.

Tentoonstelling en verkoop van Handwerken enz.

Attracties als: Grabbelton, Sjoelbak, Ring gooien enz.
Uitstekende Muziek. — — Gelegenheid tot theedrinken.

De nood onder de ouden van dagen, de nieuwe armen, als weduwen, gepensioneerden. „zij die niet vragen durven” is ontzettend. Wat er onder deze categorie menschen geleden wordt, is niet te beschrijven. Bevend van hope brengen zij hun laatste goed naar onze vereniging, ten einde weder enkele weken behoeft te zijn voor honger en koude. Wat is erger dan oud, ziek en arm?

Sinds het laatste half jaar, mocht ik miljoenen marken overmaken, dank zij het succes, dat deze Bazaars in talrijke steden van ons land mocht ondervinden. Voor een ieder is er iets te koop, elke kleinigheid helpt.

De Bazar is geopend van 2—6, half 8—10 uur.

De zaal is hoogst artistiek ingericht, de prijzen zijn laag gesteld.

10 cent entré, zonder verplichting tot koopen.

C. DE BLIJ.

Plaatselijk Comité van Aanbeveling:

J. L. J. B. BARON SWEERTS DE LANDAS,

Burgemeester.

Mevr. VAN LOHUIZEN—De Graaf,

Huize „Pelzerkamp”.

Mejuffr. W. WESTERINK. (7299)

aan. Bij de begrafenis spreekt Daniël Frederik Johannes van Walsem, als burgemeester en als goede vriend: 'Zoo plotseling en zoo in-droevig is heengegaan.'

Waarom kiest Van Walsem die woorden? 'Plotseling en in-droevig.' Hoe is Jan van Lohuizen dan overleden? De tekst op de overlijdensakte luidt: 'Den tweeden April negentien honderd-negen-en-twintig, verschenen voor mij, Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente Epe: Willem van Putten, oud twee en veertig jaren, begrafenisondernemer, wonende te Epe, en Hendrik Schurink, oud een en vijftig jaren, barbier, wonende te Epe, die verklaarden, dat op den een en dertigsten Maart dezes jaars, des namiddags ten drie ure in de gemeente Epe is overleden: gevonden Jan van Lohuizen, oud zeven en vijftig jaren, geboren te Deventer, wonende te Epe, echtgenote van Maria Elisabeth de Graaff, zoon van Hendrik Jan van Lohuizen en van Willemina Frouwina Barends, beiden overleden. Waarvan akte, welke overeenkomstig de wet is voorgelezen.' Daaronder de handtekeningen van Van Putten, Schurink en ambtenaar H.J.L. Blankhart.

Een doodsoorzaak wordt niet genoemd, maar in de kantlijn zijn met potlood enige aantekeningen bijgeschreven: *Vastg(oed), kinderen, minderj(arig), Kantoor kennisgeving 2/4 '29 Off. v. Justitie schriftelijk verlof verleend 2/4/'29 - zie Justitie archief 17/3 A. 344.*

Wat betekent dat? Bij navraag liet een medewerkster van het Gelders Archief in Arnhem mij weten: 'Ik vermoed dat het niet makkelijk is dit stuk te vinden, omdat als de stukken al bewaard zijn gebleven, dit oude nummer niet meer in gebruik is.

PLAATSELIJK NIEUWS.

EPE. Woensdag had onder veel belangstelling de begrafenis plaats van den heer J. v. Lohuizen!

Aan 't graf sprak de Burgemeester eerst als hoofd der gemeente, daarna als vriend 't volgende.

„Nu wij geschaard staan om het graf van Jan van Lohuizen, wensch ik aan deze groeve een kort woord te spreken. In de eerste plaats als hoofd dezer gemeente. Hoewel ik niet met den braven overledene in ambtelijke relaties stond, zijn wij toch allen diep en diep bewogen dat een van de eerbare burgers van Epe zoo plotseling en zoo in-droevig is heengegaan.

Van Lohuizen kwam hier als kind, werkte zich zelf op als man, bouwde in Epe, waar hij zich gelukkig gevoelde „de Pelzerkamp” met zijn liefelijke omgeving, waar hij vele jaren met vrouw en kinderen zoo innig gelukkig leefde.

Helaas, is plotseling dat gelukkig samenzijn verbroken. Van Lohuizen voelde zich te Epe gelukkig en wenschte hier te zijn omdat hij zich één voelde met de burgers mijner gemeente.

Ook dat heb ik en mijn gezin ondervonden. Bij de eerste kennismaking, ruim 2 jaar geleden voelde ik, dat er een vriendschapsband zou gesloten worden en hoe verheugden wij er ons op, nu wij bureu werden, dat die band nog hechter zou worden. Helaas het heeft niet zoo mogen zijn.

Lo heb dank voor je vriendschap, helaas wij zullen je moeten missen, maar vergeten zullen wij je niet. Lieve Mies, woorden van troost kan ik niet vinden, de wond is te diep geslagen, maar als ik toch waag, je die te geven, dan zijn het die, dat de vriendschapsband die ontstaan is tusschen je lieven en braven man en de vrienden nog sterker zal worden voor jou, en je lieve kinderen.

Rust zacht eerlijke, beste vriend Lo”.

Bovendien voerden nog 't woord de heeren dokter P. Loeff en J. H. Ch. Rauwenhoff.

Het functioneerde in de oude administratieve context bij Justitie en verkreeg later, toen het bestand naar een archiefinstelling is overgebracht, een nieuw nummer. Er is geen concordans van de oude en de nieuwe nummering.'

Daarom steek ik mijn licht op bij enkele goed geïnformeerde Epenaren. Onafhankelijk van elkaar herinneren zij zich wat zij als kind gehoord hebben: op de avond van 30 maart 1929 is Jan van Lohuizen met zijn koetsje uit geweest. Misschien de Heerensociëteit Amicitia in 't Wapen van Epe of de loge van de Vrijmetselaars in Deventer? Het is niet bekend. In het donker keert hij huiswaarts en rijdt het eigen terrein op. Nadat hij is uitgestapt, loopt hij om de een of andere reden naar de beerput. Hoort of ziet hij iets? Worden er werkzaamheden verricht? Het blijft onopgehelderd, evenals de exacte toedracht van het drama dat zich voltrekt. We weten alleen dat zijn lichaam wordt gevonden - de volgende dag 's middags om drie uur - in de beerput.

De kinderen zijn 17, 16 en 14 jaar. Vader is dood, moeder besluit om te verhuizen naar Amsterdam, waar zij opgegroeid is en waar zij niet dagelijks herinnerd wordt aan de tragische dood van haar man. En waar voor de kinderen meer toekomstmogelijkheden liggen. In juli 1929 wordt landgoed Pelzerkamp verkocht aan J.C. Oeberius Kapteijn, oud-burgemeester van Koudekerk.²⁴⁾ Deze blijft slechts kort. Al in 1931 verkoopt hij de Pelzerkamp aan de

'Haagsche Vereeniging voor Chr. Gezondheids- en Vacantie-kolonies'. Bij de opening in oktober van het verbouwde koloniehuis memoreert burgemeester Van Walsem opnieuw zijn vriend, wijlen Jan van Lohuizen: 'Het doet mij en anderen eenigszins pijnlijk aan, dat dit schoone hechte gebouw, waar ik en anderen zooveel vriendschap hebben mogen ondervinden, toen het nog behoorde aan wijlen onze vriend J. van Lohuizen, nu ingericht is geworden tot een koloniehuis. Toch hoop ik dat u er voldoening over moogt smaken, uw gezondheidskolonie alhier ingericht te hebben.'

De vriendschap tussen het echtpaar Van Walsem en de weduwe Van Lohuizen blijft bestaan. Van Walsem laat omstreeks 1929 aan de Officiersweg Villa Logtenberg bouwen, door volgende eigenaren, jaren later, omgedoopt tot Huize Theodo-

ra. Op het aangrenzende perceel laat Mies een vakantiewoning bouwen. Vanuit Amsterdam komt zij 's zomers naar Epe, waar zij en haar kinderen vrienden en bekenden ontmoeten. Het vakantiehuis krijgt De Driehoek als naam, naar de vorm van het perceel.²⁵⁾ Mies overlijdt op 9 september 1952 in Amsterdam. Twee dagen later wordt zij bij haar man begraven op de begraafplaats aan de Tongerenseweg in Epe.

TOT SLOT

De verdere geschiedenis van de Pelzerkamp is elders uitvoerig beschreven.²⁶⁾ Uiteindelijk gaat het pand, dat in 1979 op de Monumentenlijst geplaatst werd, tijdens de jaarwisseling 1980-1981 verloren als gevolg van brandstichting. Sinds 2001 staan er op een gedeelte van het terrein drie flats met appartementen. Van het huis Pelzerkamp is alleen een kelder bewaard gebleven. In het bos aan de westzijde is nog de plek herkenbaar waar ooit de betonnen tennisbaan lag en aan de oostzijde staan nog de oude taxusstruiken van de siertuin. Verder zien we van de oorspronkelijke aanplant nog de oude eiken en enorme hulststruiken rondom het terrein.

BRONNEN

Wikipedia.

Meteo France - Comprendre.

Foto's 'Saucisse': Ecpad Agence d'images de la défense.

Streekarchief Epe, Hattem en Heerde: A.J. van Lohuizen, Genealogieën en Levensbeschrijvingen van het geslacht Van Lohuizen, maart 1997.

Bevolkingsregister Amsterdam.

Ampt Epe 146: Dianne Andeweg-Hamer, 'De Pelzerkamp'.

Epe mien däärpjen 2, Gert van den Esschert.

NOTEN

1. Jan van Lohuizen 1796-1861, Maria Jonker 1804-1874.
2. Hendrik Jans zuster Anna van Lohuizen en haar man Jacob Brinkgreve hebben een boekwinkel in Deventer. Tot in de twintigste eeuw had Epe meer banden met Deventer dan met Apeldoorn en Zwolle.
3. In 1940 afgebroken en herbouwd. Op 12 september 1941 heropend als Herberghe In 't Waeghuys.
4. In een advertentie in het *Nieuws van den Dag* d.d. 3 juni 1914 vraagt zij opnieuw om een 'Keuken-werkmeid'. - 'Indien zelfstandig goed kunnende koken loon f 150.'
5. Tegenwoordig staan op een gedeelte van het perceel drie appartementenflats (Burgemeester Weertslaan). De Pelzerkamp heeft verschillende huisnummers gehad: A 344, B 242, Officiersweg 41 en Officiersweg 85.
6. De in 1903, na brand herbouwde windmolen is in 1935 afgebroken. Deze stond aan de Officiersweg, ongeveer tegenover de huidige Klinkenburg.
7. De huizen langs de Van Walsemlaan en in het Pelzerpark dateren van ná 1930.
8. De familie Van Lohuizen bleef contact houden met de architect. In een advertentie van november 1925 vraagt mevrouw Baanders te Laren (N.H.) om een dienstbode: 'Gega-

- digden kunnen zich melden bij mevrouw Van Lohuizen, Pelzerkamp, Epe.' Het bouw-dossier van de Pelzerkamp bevindt zich in het 'Stadsarchief Amsterdam - Toegangsnummer: 291 Periode: 1885 - 1945. Nrs. 1140-1154 Dossier betreffende de bouw van het landhuis Huize d' Pelzerkamp te Epe in opdracht van de heer Lohuizen. 1912-1913'.
9. Derk Jan (Dirk) van Lohuizen en echtgenote Elisabeth Jacoba van Wielink waren de ouders van Gerrit Sander (Ger) van Lohuizen, oprichter en erevoorzitter van Ampt Epe.
  10. Deze veldslag, die woedde van 21 februari 1916 tot 19 december 1916, eiste naar schatting meer dan 700.000 doden, gewonden en vermisten op een slagveld nauwelijks groter dan tien bij tien kilometer. (<http://www.wereldoorlog1418.nl/verdun/>)
  11. Soms gaat slechts één 'observateur' omhoog, soms hangen er twee manden onder de ballon.
  12. Eerst handlieren, later stoomlieren op vrachtwagens.
  13. Ook een onbekend aantal Duitse ballons raakt door de storm op drift, maar die komen niet op vijandelijk gebied.
  14. Weersgegevens zijn ontleend aan informatie van het KNMI. In het artikel genoemde afstanden zijn door mij geschat met behulp van Google Earth. N.B. Diverse kranten noemen zaterdag 5 mei 1916 als datum waarop de ballon over Nederland vloog; dit moet echter zaterdag 6 mei zijn.
  15. *De Graafschap-bode* van 19 mei 1916.
  16. *De Tijd, godsdienstig-staatkundig dagblad* van 16 mei 1916.
  17. Diverse kranten noemen zaterdag 5 mei 1916 als datum waarop de ballon over Nederland vloog; dit moet echter zaterdag 6 mei zijn.
  18. *De Telegraaf* van 7 mei 1916, maar het bericht is opgesteld op 6 mei 1916.
  19. Tegenwoordig wordt de gemeente meestal Leek genoemd in plaats van De Leek.
  20. Deze tekst van de medewerker Documentaire Informatievoorziening is door mij iets aangepast.
  21. Om de gevonden informatie te delen heb ik drie e-mails gezonden aan de Franse ambassade in Nederland, maar daarop geen enkele reactie mogen ontvangen.
  22. Mogelijk speelt misverstand een rol, doordat op 1 mei 1916 voor het eerst zomertijd werd ingevoerd.
  23. N 550 20', E 60 19'
  24. <http://www.oudleiden.nl/pdf/1918.PDF>
  25. Het adres van Villa Logtenberg in 2016 is Officiersweg 105, het adres van De Driehoek is Officiersweg 103. Aan oude bomen is nog te zien dat de Burgemeester Van der Feltzlaan (vroeger Vijverlaan) ooit tussen beide huizen doorliep tot aan de Jagtlustweg.
  26. Onder meer in *Ampt Epe 146* en in het boek *Epe mien däärpjen 2*. Vermeld mag worden dat het gebouw tijdens de Tweede Wereldoorlog korte tijd als noodziekenhuis heeft dienstgedaan.

MIJMERINGEN ... *

LIJDA VAN DEN BREMEN-JONKER

Lijda van den Bremen-Jonker was een van die begenadigde mensen die op weergaloze wijze een bepaalde stemming kunnen weergeven. Uit haar verhalen over haar geliefde Zuuk wil de redactie hier en daar een stukje pakken, om u nogmaals terug te brengen in Zuuk, bij Lijda...

HOE HET BEGON

'Dat was in het begin en in de lente...' **)

Een diepe, warme stem vanuit de radio... een stille melodie... een enkele zin... voor het eerst gehoord op een van die onstuimige herfstsdagen in de woonkeuken van mijn geboortehuis aan de Zuukerenkweg. Het zal zo rond de jaren 75 van de vorige eeuw geweest zijn. Buiten sloeg de wind regenflarden tegen de ruiten, maar binnen was het behaaglijk warm. (...)

De stem die uit de ether kwam 'vertelde' weliswaar *zijn* lied, maar op de een of andere wijze bracht die enkele zin mij terug naar *mijn* begin en *mijn* lente. En mijn hart werd geraakt tot in het diepst van mijn ziel.

Is het toen geweest dat bij mij de gedachte groeide dat ik eens... later... ooit... zou gaan schrijven over het dagelijkse leven zoals ik het ervaren heb in dat voorbije lieve thuis in de stille buurschap die Zuuk eens was? Ik denk het niet, want het verlangen was er immers al. Zeker is wel dat die gedachte - verweven met alle gevoelens van dien - gebleven is, gelijk een verre klank, het licht op een late nazomerdag of een bepaalde geur terug te voeren zijn naar die vroege verten. En ik weet dat ik het vertellen wil, voor het verloren gaat.

Als ik eerlijk ben, zou ik ook de donkere dagen willen

vastleggen, maar is het niet beter om te zeggen: *'Je vergeet zo veel avonden van droefheid, maar nooit een morgen van tederheid...'* *) Ik denk dat het dat is: de tederheid bewaren van het begin... de stilte, verweven met haar vertrouwde en herkenbare geluiden die deze niet verstoren maar eerder volkomen maken.

Fragment van een schilderij uit 1988 (naar een foto uit 1974). De kinderen van Lijda en Gerrit lopen hier naar huis. Rechts de Spiekerweg.

KNUS OP ZOLDER

Zoekende naar een eigen begin vind ik mezelf terug in de stilte van een wintermorgen in het grote bed onder het schuine dak van de zolder. Met m'n hoofd diep weggedoken in de kussens word ik wakker in de nog donkere morgen. Omdat de stevige kou ook bezitgenomen heeft van de grote zolder, ligt er - behalve de gewone dekens - nog een extra, door opoe met de hand gemaakte, zware oude gestikte deken van groen satinet met rozen in matte warme tinten over ons heen. Naast mij piept het warrige haar van mijn zes jaar oudere zusje Aaltje net boven de dekens uit. Ze slaapt nog. De hele wereld lijkt nog te slapen.

Maar door het zolderluik, dat van de keuken op de zolder uitkomt en een beetje openstaat, zie ik al een spiertje licht. Met dat de deur van de keuken naar de deel opengaait, hoor ik het geluid van de melkemma's en de koeien die langs de stalreep schuren in afwachting van het hooi dat uit het mangat afgegooid wordt midden op de deel. Vanuit het varkensschot vooraan bij de keukendeur klinkt het moederlijk geluid van de 'motte', die daar ligt met haar biggen. Gerommel in de houtbak, die om de hoek tussen het schot en de deur staat, en het rasperig schui-

ven van het rooster in de kachel boven de asla vertellen me dat mijn moeder klaar is met melken. Ik hoor haar met de pook de ringen van de kachel schuiven en weet dat ze nu de houtblokken op wat *spriksies* en een verfrommelde krant legt. Met het knappen van het hout trekt een vage geur van hars door het luik over de zolder.

Oh, hoe gelukkig ben ik geweest als kind onder het dak waar ik groot geworden ben... Maar ook, hoe griezelend en huiverend bang bij het geluid van het trippelen van de muizen en hun angstig gepiep als onze poes, voorzichtig sluipende over de zolder, ineens toesprong. En dan het paardenharen gordijn aan de andere kant van de trap waar van alles achter lag en stond. Van de kapotte Friese klok tot de voorraad klompen, van touwen, kisten, kastjes, tot een oude dekenkist toe waar best weleens iemand in zou kunnen zitten... je wist het maar nooit... want tenslotte paste Hugo de Groot ook in een boekenkist.

Maar als - in de lichte zomermorgen - de zwaluwen zaten te kwetteren op de lichtdraad, die vanaf het huis naar de bokpaal, met z'n witte potjes, aan de overzijde van de weg liep, was er geen beter plekje denkbaar dan juist daar. En het leek me of ze vertelden dat ze binnen niet al te lange tijd weer weg zouden trekken naar het zuiden..., *'maar na de winter komen we weer.'*

Ik heb er de wind horen jagen door de bomen rondom het huis en hoorde de regen op het dak en in de goot. Het kabbelende geluid in de regenpijp die in de hoek, waar ook het bed stond, langs de buitenmuur naar beneden liep. En we zongen: *'Het regent, oh wat regen het. Ik hoor het in mijn warme bed. Ik hoor de regen zingen...'* (...)

In de winter wist je aan het zacht krakende geluid van de wagenwielen en de ploffende stappen van de paardenhoeven dat er een pak sneeuw lag. Door het bovenlicht van de vliering zagen we sneeuwvlokken naar beneden dwarrelen en we ademden gaatjes in de ijsbloemen op het raam van de ouderslaapkamer aan de voorzijde van de zolder om te kunnen zien hoe de hele buurschap veranderd was in een wit wonderland. (...)

De Zuukerenkweg, gezien vanaf het erf van Lijda's geboortehuis, richting de Zuukerweg (1964)

OPOE KOMT VANUIT TONGEREN BIJ ONS WONEN

Tachtig jaar oud (maar in haar geval mag het gerust vertaald worden in jong) was opoe begin 1944 van het landgoed Tongeren naar Zuuk gekomen om in te gaan wonen bij haar enige kind, mijn vader. Ze maakte het gezin van mijn ouders,

Teuntje, Wim, Aaltje en ik, 'et doddegat', compleet. Maar wat zal het voor haar een overgang geweest zijn om vanuit de stille boerderij midden in het bos terecht te komen in een relatief drukke bedoening. Ze heeft er nooit over geklaagd of gemopperd, maar nam het leven in alle rijkdom die in haar woonde. Zo trok ze zich al vrij snel terug in haar kamer, maar bleef wel het middelpunt van de familie.

En hoewel ik haar bijna niet anders gekend heb dan in haar ledikant, weet ik nog heel goed dat ze in de eerste jaren nog wel af en toe over het erf kuierde en ik... ik hing aan haar rok.

Ik zag hoe ze, in het zand onder het keukenraam, met een stok de Zuukerenkweg tekende, met aan weerszijden kleine vakjes die de huizen van de buurtbewoners moesten voorstellen. Ze vertelde wie er allemaal woonden en pakte de krant, scheurde er kleine stukjes af en zei *'Noen goat wule veur postbode speulen, en de krante rondbrengen.'* En me stevig vasthoudende aan haar oude trouwe hand lei ik in elk vakje een stukje *Het Vrije Volk* vanaf de boerderij van Bibo op de hoek van de Zuukerenk tot aan de winkel en 'et café van Siene' aan de Zuukerweg toe. Zo leerde ik, amper drie jaar oud, de buurt kennen. Een buurt, waar ik nog steeds met heel veel liefde aan terugdenk. (...)

DE BOERDERIJ VAN MIJN OUDERS

Zo hadden mijn ouders een klein gemengd boerenbedrijf met ongeveer acht melkkoeien, wat pinken, kalveren, varkens en verder kleinvee.

De verschillende akkers lagen om het huis, op de Zuukerenk en 'op de Brink' aan de Zuukerweg, terwijl de weidegronden gelegen waren aan de Zuukerbrug, in Nijbroek en Wissel, pal tegen Tongeren aan, hetgeen in de beide laatste gevallen nu niet direct als praktisch omschreven kan worden. Reken maar eens uit hoeveel tijd ermee gemoeid was om met de (transport)fiets of melkkar deze afstand twee maal per dag af te leggen, zowel heen als terug... of om het vee over te weiden. Daar kwam niet altijd een veewagen aan te pas, hetgeen tot gevolg had dat de hele familie met twee - en een enkele keer drie - koeien aan het touw, een flink deel van de dag onderweg was. Al heel jong werd ook ik ingeschakeld om de koeien 'met een stöksien an te drieven'. Aangezien daarbij ook nog een fiets aan de hand meegenomen moest worden, was het zaak niet al te dicht achter een koeienkont te lopen, want je had zo een trap te pakken of een spetterende 'flätse' over je klompen of kleren. Om maar niet te spreken van een kapotte fiets... (...)

DE DEEL

Maar oh... die deel. Hoe behaaglijk warm was het er. En hoe vertrouwd de koeien die daar stonden. Bijna vooraan, naast 'et gängien noar et huussien', stond Rika, een heel bedaarde koe en iets verderop hadden Maartje 1 en Maartje 2 hun vaste plek. Andere namen weet ik me zo niet meer te herinneren.

Wel zie ik mezelf - aan het einde van een donkere winterdag - zo rond een uur of vijf, tegen de muur onder een van de stalraampjes staan, terwijl mijn moeder, ge-

zeten op een melkkrukje en haar hoofd gedrukt tegen het warme koeienlijf, aan het melken was. Nog hoor ik het regelmatige tsst..tsst...tsst...tsst... en zag de melk in de emmer 'broezen'. Boven ons hoofd was het zachte schijnsel van de 'luchte' en we zongen samen oude schoolliedjes. En m'n moeder zei: '*Och mien kiend, as ik oe toch niet hadde en mien beide ogen niet...*' waarop ik steevast antwoordde: '*Och mama, dan hielp ik oe nog wel over de gruppe...*' Een logica die ik toen niet begreep, maar waarvan ik nu de hele draagwijdte weet. (...)

Tegenover de koeienstal waren de varkenshokken. Deze zaten meestal vol met jong spul, dat zich rond etenstijd tegen het houten beschot drong en een enorm gekrijs liet horen, totdat ze hun slobber kregen, die mijn vader eerst met een dikke stok in een emmer tot een stevige brij geroerd had. Niet dat het dan echt stil was, maar 't kon er tenminste mee door. Nee dan had ik meer met het varkensschot vooraan bij de keuken, waar de 'motte' met biggen lag, en waar we - al vertellende - haast ongemerkt weer terechtgekomen zijn. Hier zie ik nog zo mijn grootmoeder, met een omslagdoek over haar ponnetje en de voeten gestoken in een paar oude muilen, over het varkensschot staan kijken en voelbaar genieten.

Zolang er mensen zijn die op een milde late zomeravond het vlas op 'de akker van leven' vergaren en uitspreiden... Zolang er mensen zijn die dit eenvoudige gewas daarna bewerken tot het geworden is tot sterke draden... Zolang er mensen zijn die deze garens in bewaring nemen tot de tijd daar is, dat *het getouw* gereed staat om *den inslag en den drom van 't leven* te weven tot een kleed, dat het verdient om gedragen te worden... Zolang is het een goede tijd.

(...)

En wat is deze vrouw zonder de man?

De man die - met mij - onze jonge jaren kent als geen ander en weet waarom dit boek er dan nu toch gekomen is. Vol vertrouwen heeft hij het, veelal computergestuurde, weefgetouw voor me opgezet en de draden gespannen, waardoor ik de spoel kon schieten.

Zonder hem had ik deze klus zeker niet geklaard.

Lieve levensgezel, dank je wel.

Uit: *Het Ruwe Veen: een oude boerenplaats
en de wereld daaromheen*

Door Lijda van den Bremen-Jonker, augustus 2006

Het brengt me bij de avonden, waarop mijn moeder en ik daar in het stro zaten te wachten op een nieuwe geboortegolf. Een kop warme chocolademelk en een spannend boek maakten het geluk compleet en wat was het mooi als er na een lange avond of nacht een gezonde toom biggen geboren was, die lekker tegen hun moeder lagen te slapen.

Het brengt me ook naar een dag die ik enkel van horen zeggen heb. Zo moet Aaltje nog maar een paar jaar oud geweest zijn en op een kwade dag compleet zoek. Het hele gezin was in rep en roer en de nabije buurt eveneens. Hoe er ook gezocht werd... het kind was spoorloos. Totdat Arend-oom Jonker bij toeval over de rand van het varkensschot keek en het kleine ding zag liggen tussen een koppel biggen, die daar lagen te slapen tegen het lijf van hun moeder. (...)

DE NIEJE BUURTE

'De nije buurte' lag achter het weiland en de kippenloop opzij van het erf van mijn ouderhuis. In mijn eerste beleven was het weiland groot en het stukje buurt ver weg. Want hoe jong was ik helemaal... drie of vier jaar?

Hier gaan mijn gedachten automatisch terug naar een zomermorgen lang geleden. Ik zie mezelf op de stoep onder de luifel bij de keukendeur zitten met het ponnetje over de knieën getrokken. Mijn blote voetjes zoeken de warmte van de zon die in een brede baan over de stoeptegels glijdt. In het kippenhok kraait de haan en de kippen kakelen of ze zeggen willen: laat ons eruit. Vooraan, in de hoek bij het hofpad en de meidoornhaag, die met de Zuukerenkweg meeloopt, wachten de daar vastgebonden koeien om gemolken te worden. De melkbussen staan op een rijtje bij het hek en de poes zit op het melkkarretje bij de open bus waarop de 'teemse' staat. Zal ze het wagen om erin te springen...? Een 'heui' geroep vanuit de wei weerhoudt haar.

Vanaf mijn plekje in de zon zie ik nog net de pet van m'n vader, die - vet en wel - zachtjes meedeint op de adem van het koeienlijf. Een paar mussen scharrelen in het al warme zand opzij van het huis onder het keukenraam. Hun getjilp is even vertrouwd als de andere geluiden op het boerenbedrijf uit die tijd. Verder is de morgen nog stil. Ik hoor mijn moeder op de deel rommelen en even later loopt ze met een grote pan naar het kippenhok achter de pruimenboom. Ze trekt de schuif voor het loopgat op en zet deze vast. En op haar lokkende 'tuu tu tu tu tuut' komt de hele harem even later naar buiten

*Mevrouw Vos (een zomergast) en
kleine Lijda (1948)*

rennen om de kippenloop grondig op de kop te zetten op zoek naar eten. Nadat mama de eieren heeft uitgehaald, komt ze weer naar buiten, doet de deur op de knip en loopt naar me toe. En haar lieve ietwat hese stem zingt:

*Goudkopje, Goudkopje,
wat heb je gedaan?
In je ponnetje buiten
en geen kousjes nog aan?*

Lijda's moeder met een grote pan naar het kippenhok...

Later - op school - lazen we het verhaal over Goudkopje die van huis wegliep en weer gevonden werd. Maar dat meisje had mooie

blonde krulletjes, ik ben nooit van huis weggelopen en de school lag nog in een ver denkverschiet. Voorlopig mocht ik eerst de buurt gaan verkennen. Deze begon achter de heg voorbij het hofpad, waar donkerrode en bleekroze pioenrozen wedijverden met de kleuren van de 'padseringen', zinnia's, een enkele begonia en het rode 'kooltje-vuur'. Vooral in de vroege morgen rook het er zo lekker. (...)

DE GROTE SCHOONMAAK

In maart begon de grote voorjaarsschoonmaak. Een noodzakelijk karwei na de wintermaanden waar geen enkele, zichzelf respecterende huisvrouw onderuitkwam. Als ik nu nog denk aan al die matrassen, dekens, kussens, peluws en 'veren schuddebedden'! Het was een hele toer om met die grote ondingen heelhuids van de zolder naar beneden in de melkkamer te komen. Aaltje en ik probeerden dan ook, als we dachten dat niemand het zag, de bedden langs de trapleuning naar beneden te laten glijden. Dat ging steeds goed... tot die ene keer. De blauwgestrepte tijk, die de inhoud bij elkaar diende te houden, bleef achter de kapotte klink van de deur naar de deel zitten en scheurde open. De veren stoven in het rond en binnen de kortste keren zat de melkkamer onder een witte dwarrelende troep. Op dat moment deed mama de melkkamerdeur open... en het daarbij behorende zuchtje wind, dat vanaf de deel meekwam, maakte het feest compleet. Terwijl wij beduusd halverwege de trap naar beneden stonden, dwarrelden de veertjes feestelijk rondom haar hoofd.

Breng me de moeder eens die niet boos zou worden... Nou, onze moeder in ieder geval niet. Verwoede pogingen doende om, met de tranen, de veertjes uit haar ogen te wrijven, stond ze te schudden van het lachen. Kijk, dat zijn dagen die je niet eens wilt vergeten.

Na het huis kwam het kookhuis aan de beurt. Waar het tijdens de winterdagen diende als verblijf voor de varkens... in het voorjaar trok de familie erin. Na een

grondige schoonmaak werden de muren gewit en onderlangs zwart geleverd, het zwartgeëmailleerde fornuis met blauwe bloemetjes werd onder de schoorsteen gezet, het kastje voor de radio, boeken en de krant opgehangen en de rieten zorg bij de tafel met de Deventer stoelen geschoven. Een nieuw tafelzeiltje van de markt en een gemberpotje met wat bloemen voltooide het geheel.

Het antieke kleine ‘spientien’ diende als servieskast en in het naastgelegen smalle gangetje werd gekookt. Aanvankelijk grotendeels op een petroleumstel, maar nadat ‘Duitse Anne’ dit, brandende en wel, een keer met haar dikke gat omvergeduwd had en een beginnend brandje nog net met een emmer water geblust kon worden, werd er een tweepits gasstel aangeschaft. De gasflessen werden met de fiets gehaald bij de Zuukersmid en later bij Van Essen in Epe.

Helemaal gezellig werd het als tijdens koude nazomerdagen het fornuis brandde en we er appels op mochten poffen of beukenootjes roosteren op ‘et motblik’. Wat er al aan herinneringen woonden in zo’n oud kookhuis.

Ongetwijfeld hebben opoe en opa Bosch er de zomers van vroeger doorgebracht, later mijn ouders, en nog weer later wij en onze kinderen. Bij tijden zat er wel tien tot vijftien man in het kleine hokje. Het kon allemaal en het was nog gezellig ook. Dat het er de hele zomer stierf van de vliegen, nam je voor lief. En ik weet dan ook niet anders of er hingen altijd wel een paar vliegenvangers (van die vieze, bruine, kleverige kurkentrekkers) boven de tafel, wat ook niet echt hielp. ‘Duitse Anne’ had zo haar eigen methode: *Het Vrije Volk*. Met een dubbelgeslagen editie van deze dagelijkse krant ging ze even dagelijks de vliegenvangst aan en mepte er lustig op los. Het resultaat laat zich raden.

En dan de late herfstmiddagen, als na schooltijd de fornuisspot, die achter op de ‘bleike’ stond, gestookt moest worden. Met de rug tegen een stapel hout ‘tegen de wiend’ en in je hand een snee ‘stoete’, dik besmeerd met roomboter en suiker, zat je op het hakblok. Met een oude krant, wat ‘spriksies’ en ‘striekzwaevens’ werd het vuur aangemaakt en de houtblokken deden de rest. De inhoud van de fornuisspot mocht dan wel bedoeld zijn als voer voor de varkens... maar ook wij vonden zo’n gloeiend hete aardappel in de schil maar wat lekker. En helemaal, als een koude motregen dwars door je jasje heen miezerde en je er zat te vernikkelen van de kou. Maar later, als je op je plekje bij het fornuis zat, met de voeten op de klep van de oven en een kop warme chocolademelk in je handen, kon de dag niet meer stuk.

Het waren de jaren rond 1950... en geluk was nog heel gewoon.

HET ZUUKERFEEST

Bij het scheiden van de zomer liep heel Zuuk uit voor het jaarlijkse Zuukerfeest, officieel het ‘School- en Bevrijdingsfeest’ geheten. Voor het eerst gehouden op 23 augustus 1945, kan ik me hier niet echt meer iets van herinneren. Wel van de jaren daarna. En nu: zo veel jaren later heeft het nog steeds recht van bestaan. (...)

Hoe kan ik de feesten van toen vastleggen... Hoe kun je een gevoel ‘vertellen’ over hoe het was om te lopen onder de versierde erebogen, waarvan je wist dat een

Linkerfoto: Gerritje en Anton Haak tijdens het ringrijden op het Zuukerfeest (23 augustus 1953).
 (foto: G. Haak-Dalhuisen). Rechterfoto: De kinderen op het wagentje zijn Wim en Aaltje Jonker; de
 man in het Duitse uniform is Jans Gerard. De tekst op het bord luidt:
 'Krijgen we onze paarden terug? Dan voorgoed weg met die rotmoffen'

stukje buurt daar zijn ziel en zaligheid in gelegd had?... Het wapperen van de vlaggen, de klanken van de Harmonie... De oude kleurrijke woonwagens op het feestterrein aan de overkant van de school, het hoger en hoger schommelen in een schuitje en de smaak van een zure bom, de versierde fietsen, karretjes en praalwagens waar dagen, avonden en soms weken aan gewerkt was... Het ringrijden met de versierde karretjes langs het traditionele rondje dat begon bij de Brink, Korte Spieker- en Spiekerweg, Zuukerenk- en Zuukerweg... en hoe je daar, ter hoogte van het huisje van Driekus Kamphuis aan de Spiekerweg, waar een paal met ring stond, in een berm zat die nog paars was van de heide, terwijl de paardenbenen hoog langs je heen draafden...

Het valt niet te vertellen... Gebleven zijn enkel de foto's.

OP WEG NAAR GELRIA

Herinneringen komen af en aan. Al schrijvende zie ik een maandagmorgen in het voorjaar dat ik met de fiets op pad gestuurd werd naar de melkfabriek Gelria. Aan het stuur bungelde een hengselbusje voor de karnemelk, en onder de snelbinders achterop was een emmer geklemd voor boter, kaas, enz. Natuurlijk gebeurde dit niet alleen in het voorjaar, maar ik denk dat een dag als deze is blijven hangen.

Want hoe verwachtingsvol was zo'n eerste voorjaarsmorgen. Op de akkers was al volop bedrijvigheid. Kalfjes liepen op hun knobbelige poten nog onwennig buiten te wezen, terwijl hun moeders *met* hoorns en *zonder* oormerk en de staart omhoog de wei insprongen. Langs het weiland van Veldhuis achter de 'bleike' deinden wilgenkatjes zachtjes in de wind en aan de elzen zaten dikke proppen. Madeliefjes staken hun kopjes in de hoogte alsof ze zeggen wilden: 'Pluk ons... pluk ons voor een kransje in je haar.'

Het paadje naar Pannekoek was smal, maar na het oversteken van de Zuukerweg kwam je op het bredere Werlerpad om, bij de boerderij van Hendrik Broekhuis, andermaal een smal pad in te fietsen. Na een scherpe bocht voor een daarachter gelegen weiland kreeg je aan je rechterhand een lange, brede beukenhaag met een al even brede poort in het midden. Hierachter lag de boerderij van Lambertus en Jannetje van Zuuk. Later woonden en werkten hier hun zoon Bertus en zijn Jo.

Ik heb het allemaal nog gekend: het wijde achtererf waar je langs een karrenspoor zo verder de buurschap in kon lopen tot aan de Zuivelweg... het oude voorhuis... In de heg zaten de eerste vegen groen en alles ademde rust... Het was er zo mooi.

Via een niet minder scherpe bocht - het was een hele toer om het stuur recht te houden - kwam je op het laatste rechte stuk van het pad. De nog kale hop slingerde zich door de witbloeiende sleedoorn en langs de slootkant zag het geel van het speenkruid. Aan de andere kant van de sloot lag het erf met het oude karakteristieke huis van Abbink, de directeur van Gelria, en even verderop links schemerde het lage grijze huis van juffrouw (Zus) Pleiter onder de hoge beuken. Behoudens de geluiden in en rond de melkfabriek was de morgen stil. In de hof bij Abbink hing was aan de lijn... De kippen kakelden. (...)

Het huis van Bertus en Jo van Zuuk is al jaren geleden afgebroken. Maar het paadje met de sleedoorn en hop is er nog. Evenals het huis waar eertijds Zus Pleiter woonde. En aan de Gelriaweg, bij het waterrad van de familie Bourgonje, valt het water gestaag in eenzelfde val naar beneden als honderd jaren terug. (...)

EN IN HET HEDEN

Zo ben ik ongemerkt een nieuwere tijd binnengewandeld. Heeft het zin om te vertellen over de tijd dat er nog geen wasmachine was, geen centrifuge en geen wringer? Want geloof het of niet: schrijfster dezes heeft het nog tot ver in 1963 zonder deze - toen al redelijk ingevoerde - luxe gedaan. Het was nog gewoon de was opkoken in een wasketel op een petroleumstel en er weer uitvissen met een dikke stok en schrobben op het wasbord. Als 'et wäärkgrei' heel smerig was (en dat *was* het) lag je op de knieën op de stoep te schrobben met een harde borstel... En alles moest gespoeld en uitgewrongen worden met de hand. En dat met een paar zieke mensen en een boerderij waarin ook nog een flinke hand meegeholpen moest worden. (...)

Als ik terugdenk aan onze verkeringstijd (ja, toen had je nog verkering), zie ik me met Gerrit lakens wringen... Veel lakens wringen. Ik kan me romantischer ogenblikken voorstellen, maar het heeft ons niet minder gemaakt.

In de eerste jaren van mijn jeugd leek niets het leven te kunnen veranderen. Je dacht er ook niet over na. (...) Op zaterdagmorgen werd de keuken aan kant gemaakt voor de zondag. Bij mooi weer gingen de ramen open, de stoelen werden aan de kant geschoven en uiteraard gingen de matten eruit en werden deze grondig geklopt. In de wijde ruimte zongen we liedjes van school. Een groot gedeelte uit de bundel *Kun je nog zingen zing dan mee* kwam voorbij: Het karretje reed nog

altijd over de zandweg en we zagen de leliën bloeien op het veld. Het Angelus kan nooit mooier geklonken hebben dan daar. Nog hoor ik mama 'haar eigen liedje voor mij' zingen... Het was primitief en lief tegelijk.

Maar het meest is me bijgebleven als ze het Ierse 'Oh Danny Boy' zong. Het Iers was ver te zoeken maar het klonk zo mooi, want ze had een ietwat hese, maar melodieuze stem. En nog altijd... als ik het nu hoor... is het voor mij verweven met de verre klank in de keuken van weleer.

We tolden op de verharde weg bij de Zuukersmid. Een auto was nog een fenomeen, waar je bij wijze van spreken al voor aan de kant ging als het vehikel nog maar ter hoogte van de Ledderbuurte was. Het was een geweldige belevenis om bij veearts De Lint in de auto zitten en als je dan mee mocht naar het weiland bij de Zuukerbrug of naar Wissel... Een tractor lag nog in een ver verschiep. (...)

ALS AFSLUITING

Nu heb ik u dan verteld over de jeugdijaren, zoals ik deze ervaren heb in en rondom mijn ouderhuis in de buurschap die Zuuk eens was. Ik heb dit met plezier, emoties en ook met een bepaalde onzekerheid gedaan, want ik ben me bewust dat het slechts *mijn* beleven is dat ik aan het papier toevertrouwd heb.

Echter, ik heb gemeend dat het goed was om nog één keer langs de huizen en al die verdwenen paden en weggetjes te gaan om te luisteren naar de klank en de kleur van dit kleine stukje aarde, zoals het was rondom de jaren vijftig van de vorige eeuw... Gewoon om te bewaren.

Naast het plezier dat velen ervaren hebben bij het lezen van deze herinneringen, werd me een enkele keer gezegd: 'Je schrijft zo positief over die tijd.' En ik hoor de vraag die hierin besloten ligt. Nee, het leven was niet alleen maar mooi. Maar voor

wie van ons is dat wel het geval... En geluk en verdriet wonen in jezelf. Op de een of andere manier heb ik de goede dagen vast kunnen houden en opgeschreven.

Schilderij van het huis van de familie Vijge aan de Zuukerenkweg (foto: W. Mulder-Vijge)

Deze herinneringen begon ik met de woorden van Ko van Dijk: *'Dat was in het begin en in de lente.'*

En nu, *'nu heeft de klok voor mij dan bijna zeventig keer geslagen, ik sta nog steeds voor mijn raam, ik kijk naar de dingen en zoek in mezelf... en ik weet dat ik het nooit zal weten.'* De warmte, de gezelligheid, de liefde en het verdriet in het huis waar ik eens kind was... De bloemen die bloeiden langs het tuinpad van mijn moeder... Het is waar... *'Je zult nooit iets weten van de klank en de kleur van de dingen.'* Ik heb enkel geprobeerd erover te vertellen. En dat is genoeg.

NOTEN

* Verschenen in *Ampt Epe*, nummers 185, 186, 188, 190, 191, 193.

** *'Nu weet ik het'* (*'Maintenant je sais'*) van P. Green/-L Dabadie/G. Verstraete. Verteld door Ko van Dijk, orkest o.l.v. Ruud Bos. 1974.

ILLUSTRATIES

Foto op pagina 27 met dank aan Hans van de Vlekkert.

Alle andere foto's zijn eerder in *Ampt Epe* gepubliceerd. Tenzij anders vermeld, komen ze uit het familiearchief Van den Bremen-Jonker.

Vragend, ben ik

Als ik alleen dan achterblijf.
Laat me niet eenzaam wezen,
maar in het grote levensboek
de goede woorden lezen.

De woorden met een glimlach
de woorden met een lied.
De woorden die een strelen zijn
in diepten van verdriet.
De woorden die me maken
tot een sterker mens erna.

Totdat ik in de grote wijde stilte overga.

Uit: *Want alles heeft zijn oud verhaal... Vertellingen en gedichten*
Door Lijda van den Bremen-Jonker, juli 1989

GRAFHEUVELS: DE OUDSTE MONUMENTEN VAN NEDERLAND

WILLY SMIT-BUIT

Uitnodiging

Op vrijdag 1 mei vindt 's middags om 14.30 uur de presentatie plaats van de archeologische themaroute 'Epe-Kroondomein'. De opening zal worden verricht door Hare Majesteit de Koningin.

De gemeente Epe en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek hebben de eer u hiervoor uit te nodigen.

Koningin Beatrix heeft op 1 mei 1998 een werkbezoek aan Vaassen gebracht, dat begon bij kasteel Cannenburg. Daarvoor had ze een goede reden. Ze wilde namelijk blijk geven van haar belangstelling voor de restauratie van de grafheuvels, maar liet hiermee ook weten dat ze die interesse deelde met haar grootouders, koningin Wilhelmina en prins Hendrik.

De koningin, die nu weer prinses is, kwam naar Vaassen, omdat ze net als haar grootmoeder oog had voor traditie. In het begin van de twintigste eeuw was haar grootmoeder Wilhelmina een jonge, pasgetrouwde vrouw, stapelverliefd op haar kersverse echtgenoot Hendrik von Mecklenburg-Schwerin. Maar met Hendrik was

er wel een probleem: hij moest een zinvolle tijdsbesteding hebben en in staatszaken was hij alerminst geïnteresseerd. Daar moest iets op gevonden worden. Juist in die tijd werden grote stukken gemeenschappelijke bos- en heidevelen op de markt gebracht en aan particulieren verkocht. Wilhelmi-

Koninklijk bezoek aan de opgraving bij Niersen, 15 juli 1907.

V.l.n.r. mevrouw N. Holwerda-Jentink, koningin Wilhelmina, een hofdame, prins Hendrik en dr. J.H. Holwerda. (foto: Koninklijke Verzamelingen, Den Haag)

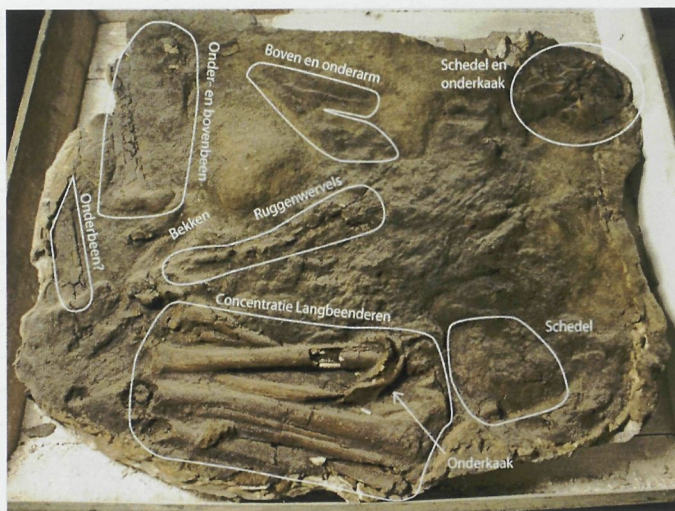
*Koningin Beatrix tijdens de presentatie van de archeologische themaroute – in gesprek met burgemeester drs. L. Eland
(foto: Astrid Schumacher)*

na kocht circa 7000 ha grond op. Ze voegde deze gronden bij haar bestaande domein, en Hendrik, verwoed jager en kundig bosbouwer als hij was, zou zich bezighouden met de herbebossing van de nieuw verworven gronden.

Samen gingen koningin en prins er vaak te paard op uit en tijdens deze ritten viel het oog van de koningin op de bulten, waarvan wij nu weten dat ze onze voorouders tot graven hebben gediend. De koningin wilde de geheimen van die bulten ontsluiëren en na lezing van een artikel in *Onze Eeuw* wist ze dat ze bij de bekendste archeoloog van haar tijd moest zijn. Zijn naam was dr. Jan Hendrik Holwerda. Hij kreeg opdracht, op kosten van de koningin, de heuvels te onderzoeken die prins Hendrik hem aanwees. En zo ging de schop de grond in. De arbeiders die bij elkaar getrommeld waren, lachten in hun vuistje, want Holwerda betaalde goed, wel 90 cent per dag. Veel leverde al dat gegrave niet op, een aantal grafheuvels was

al in vroeger tijd vergraven.

In 1907 onderzocht Holwerda elf grafheuvels op twee locaties. Onder een grafheuvel in Niersen deed hij een opmerkelijke vondst. Die zomer trof hij beenderen aan van mensen uit de klokbeekertijd, ongeveer vijfduizend jaar geleden. Uniek in de zure zandgrond, waarin van een skelet meestal niet meer overblijft dan een verkleuring in de grond.

Het gebeente dat Holwerda aantrof in het Niersense graf

Holwerda meende dat uiterste voorzichtigheid geboden was. De Vaassense huisarts, dokter Johan Hanedoes van Almkerk, ook al besmet met het grafheuvelvirus, ontwaarde twee schedels en kon bijna alle botten benoemen. Hij was het roerend met de archeoloog eens. Het was oppassen geblazen, want het gebeente, op het eerste gezicht van een zeepachtige substantie, kon bij de minste of geringste aanraking uiteenvallen. Daarom besloot Holwerda het graf in zijn geheel naar het Rijksmuseum voor Oudheden in Leiden te brengen. Hij liet 'de geheele plek, waar de lijken lagen, met den omringenden grond in het gips zetten en dezen gipsklomp naar Leiden vervoeren'. Vervolgens werden de menselijke overblijfselen met beenderlijm bewerkt om verder bederf tegen te gaan en in het museum tentoongesteld. In de jaren zestig van de vorige eeuw verdween het klokbekergraf in het museumdepot.

Maar in 2008 ging het project 'Ancestral Mounds' van start. In dit project werkt de Universiteit van Leiden samen met het Rijksmuseum van Oudheden en andere instellingen. De kist met inhoud, die Holwerda honderd jaar eerder had veiliggesteld, werd weer tevoorschijn gehaald en met moderne onderzoeksmethoden aan nieuw onderzoek onderworpen. De Leidse politie kwam er zelfs aan te pas met röntgenapparatuur om de inhoud van het graf te scannen. Materiaal voor een DNA-analyse is niet aangetroffen, maar aan de hand van isotopenonderzoek en monsters voor een koolstof 14-datering kan mogelijk wat gezegd worden over het dieet en de levensduur van de Late Steentijd-mensen.

In 'Ancestral Mounds' komen oud en nieuw onderzoek samen. De skeletresten uit Niersen verkeren nog ongeveer in dezelfde staat als waarin ze boven de grond kwamen. Het gaat om delen van beenderen van wellicht drie afzonderlijke personen. De botten van één skelet lagen in een keurig bundeltje bijeen, vermoedelijk om plaats te maken voor een ander stoffelijk overschot van een vrouw van minstens veertig jaar. Ze werd in hurkhouding in het graf gelegd en haar skelet bleek grotendeels intact. In de met hout gestutte begraafput lag ook nog een scheenbeenbot, dat niet van de andere twee personen geweest kan zijn. Werden menselijke resten soms verzameld en herbegraven, als de weke delen verteerd waren? Raakten de botten van een paar individuen soms per ongeluk door elkaar? Verder lagen er nog resten van een of ander groot zoogdier. Om welk zoogdier het gaat, staat nog niet voor 100% vast. De weten-

Urnengraf aan de Wildweg (foto: Timen Smit)

schappers kunnen waarschijnlijk nooit op alle vragen antwoord geven.

Holwerda vond het merkwaardig dat zo'n vijftig grafheuvels achter elkaar liggen in een rechte lijn. Latere onderzoekers hebben geprobeerd dit fenomeen te verklaren. Dr. Q.P.J. (Quentin) Bourgeois neemt aan dat het grafheuvellandschap, zoals het zich nu aan ons voordoet, het werk is van vele generaties. Eeuwenlang voegde elke nieuwe generatie iets toe aan de grafheuvels, die de vorige generaties opgeworpen hadden. Ook verdwenen veel grafheuvels door toedoen van de mens en natuurlijke processen. Dikwijls vond meer dan één dode zijn laatste rustplaats onder een grafheuvel, maar enkelgraven zijn niet uitzonderlijk.

Nieuwe grafheuvels werden bij voorkeur dicht bij de oude opgericht. Perioden van intensieve grafheuvelbouw en perioden van stagnatie wisselden elkaar af. Zo kwamen er in de Vroege Bronstijd (2000-1800 v. Chr.) geen nieuwe grafheuvels bij. Deze terugval verklaren kan Bourgeois niet. Wel meent hij dat de toenmalige bewoners van de zandgronden hun doden ter aarde bestelden in de bestaande grafheuvels. Zulke perioden deden zich vaker voor, want in de driehonderd jaar voorafgaande aan de opkomst van de urnenvelden zijn er evenmin nieuwe grafheuvels gebouwd.

De meeste grafheuvels zijn alleen van dichtbij goed zichtbaar, maar sommige zijn zo geplaatst dat ze al vanuit de verte opdoemen. Daardoor nestelden ze zich in het collectieve geheugen van de gemeenschap, die ze voortgebracht had. De grafheuvel in Niersen is op een toplocatie gesitueerd. Moest dit groepje van drie grafheuvels speciaal in de herinnering voortleven? Op de heide, eeuwenlang het domein van de doden? Het kan, maar het ultieme bewijs is er niet.

Kwam er in de tijd van Holwerda nog meer bovengronds in de omgeving van Niersen? Jawel, een punt van een vuurstenen dolk, een krabber, resten van een versierde pot en meer van dat fraais. Ook kwam een prehistorische weg die langs enkele grafheuvels gelopen heeft, door de oplettendheid van de archeologen in het vizier.

Holwerda geldt als een grondlegger van de moderne archeologie. De opgravingen op de Veluwe bezorgden hem roem, maar lokten ook kritiek uit van zijn tegenstrever, de Groningse archeoloog A.E. van Giffen. In het begin werkten ze samen, maar al snel ging het mis. Van Giffen maakte gehakt van de 'koepelgraftheorie' van Holwerda en uiteindelijk zou hij zijn collega overvleugelen.

De koepelgraftheorie kwam op het volgende neer. Holwerda meende dat de grafheuvels afgedekt waren door koepelvormig gerangschikte boomstammen en over elkaar gelegde takken. Hij zag de grafheuvels als primitieve voorlopers van de koepelgraven uit Mycene, maar op dit punt heeft hij zich lelijk vergalopperd. De doden op de Veluwe lagen gewoon (in een houten kelder) onder de met plaggen gedekte aarde.

In de ijzertijd (vanaf ongeveer 800 voor Chr.) begroeven onze voorouders hun doden niet, maar werden ze gecremeerd. Deze urnenvelden zijn onder andere langs de Wildweg te vinden en hebben als laatste rustplaats gediend voor de boeren die de vierkante akkertjes langs de Gortelseweg hebben bewerkt, de zogenaamde cel-

Locatie Vaassense grafheuvels

F.C. Bursch een excursie met een groep journalisten naar deze urnenvelden. Bursch omarmde Holwerda's koepelgraftheorie, maar hij verwierp diens denkbeelden over de herkomst van de urnengrafcultuur. De Duitsgezinde Bursch spande de archeologie voor het karretje van het nationaalsocialisme. Aan de hand van de begraafrituelen wilde hij bewijzen dat het Nederlandse en het Duitse volk een belangwekkende oerafkomst deelden, een over duizenden jaren overgeërfde volksaard. Allemaal lariekoek, maar vooruit, de journalisten hebben een plezierig uitje naar de Wildweg gehad.

En Wilhelmina? Tot groot verdriet van Holwerda verloor ze omstreeks 1910 haar interesse in grafheuvels. Ze had wel wat anders aan haar hoofd. De internationale situatie was verontrustend en het koninklijk gezin verruilde paleis Het Loo, dat ingrijpend verbouwd werd, voor Den Haag. Prins Hendrik vond dat niet zo leuk. Wat moest hij de hele dag in het bos- en heideloze Den Haag uitvoeren? De belangrijkste reden dat het voorgeslacht Wilhelmina niet meer kon bekoren was dat er een dochter was geboren. Holwerda's verzoeken om geld voor opgravingen waren van toen af gericht aan DOVEMANSOREN.

In 2014 was in museum Coda in Apeldoorn een tentoonstelling te zien over dertien bijzondere grafheuvellocaties op de Veluwe. Het uitzonderlijk goed bewaarde dubbelgraf uit Niersen werd ook geëxposeerd.

Een deel van deze reizende tentoonstelling komt in de loop van 2017 naar de bovenverdieping van het westelijke bouwhuis bij kasteel Cannenburch in Vaassen.

HOE KOM JE BIJ DE GRAFHEUVELS?

Ga naar de parkeerplaats bij de kruising van de Gortelseweg en de Wildweg (voorbij huisnummer 63). Neem het pad dat in het verlengde ligt van de Wildweg. Dit pad loopt op het kaartje tussen grafheuvel 4 en grafheuvel 5 door. Aan de linkerkant zie je bos en aan de rechterkant heide. Na iets minder dan een kilometer kom je bij een groep van drie grafheuvels. De grafheuvel waarin Holwerda de skeletten vond, ligt aan de linkerkant van het pad (grafh. 5). Erachter ligt de Galgenberg (grafh. 6). Als je de Wildweg inloopt, zie je na een paar honderd meter het koperen informatiebord over de urnenvelden aan je rechterhand.

BRONNEN

Quentin Bourgeois, Luc Amkreutz, Raphaël Panhuysen, 'The Niersen Beaker burial: A renewed study of a century-old excavation'. *Journal of Archaeology in the Low Countries*, 1-2 (November 2009)

Quentin P.J. Bourgeois, *Monuments on the horizon: the formation of the barrow landscape throughout the 3rd and 2nd millennium BC*, Sidestone Press (2013)

Dubbelgraf Niersen, vanaf de Galgenberg (foto: Timen Smit)

LEZING: ONTSTAAN EN GESCHIEDENIS VAN NIJBROEK**Eef Brummel**

Na het officiële gedeelte van de leden/jaarvergadering van Ampt Epe op woensdag 6 april jl. in het Kulturhus in Oene werd een zeer interessante en boeiende lezing verzorgd door de heer Hermsen uit Twello over het ontstaan en de geschiedenis van Nijbroek en omgeving. Van zijn hand is een groot aantal publicaties verschenen over historische onderwerpen van de gemeente Voorst.

ONTSTAAN EN ONTGINNING VAN NIJBROEK

De bijzondere wijze waarop Nijbroek werd gesticht, gaat terug tot de Middeleeuwen. Op 25 april 1328 werd in een gift- of landbrief van de Gelderse graaf Reinold II aan Johanne Barten en Martijn Willems een stuk 'broeck en alle die wildernisse' geschonken 'die wij voirtmeer dat Niebroeck geheysten willen hebben'. In die tijd hadden de Gelderse graven politiek, maar met name ook financieel, belang bij de uitgifte van woeste, en in dit geval moerassige, gronden. Het gebied tussen de Ve-

Gezicht op kasteel de Fransenburg te Nijbroek, op de voorgrond een boer met een koe; prent van John Greenwood (1737-1792) (met dank aan Rijksmuseum, Amsterdam)

luwse heuvels en de oeverwallen langs de IJssel was toen in eigendom van de graven van Gelre. Uitgifte van deze woeste gronden verzekerde hen van vaste inkomsten. Voor elke 16 morgen land (oftewel een hoeve) ontving de landsheer jaarlijks een voor die tijd forse grondrente of tijns. Een bijkomend voordeel was dat door de bevolkingstoename de waarde van woeste gronden flink toenam.

De geschonken gronden moesten ontgonnen worden. Johanne Barten en Martijn Willems waren waarschijnlijk ontginners, afkomstig uit het Zeeuws/Zuid-Hollandse watergebied en Noordwest-Brabant (de hedendaagse Biesbosch). Vandaar ook dat deze ontginners tot zelfs ver in de negentiende eeuw door veel Nijbroekers als 'Braobanders' werden aangeduid.

De ontginning vond plaats overeenkomstig de Zuid-Hollandse of Putse maat. Dit hield in dat er vier ringdijken werden aangelegd: de Vloeddijk, Middendijk, Kadijk en Veluwse Dijk. Het water van de hoger gelegen gronden werd omgeleid met twee weteringen: de Grote Wetering en de Terwoldse Wetering. Het water binnen de polder werd afgevoerd via een systeem van lengte- en dwarssloten die uitkwamen op de weteringen. Het gebied werd verdeeld in blokken met een breedte van respectievelijk 30 meter (een striepe), 60 meter (een hoeve met een oppervlak van 16 morgen of 13,7 ha) en 90 meter (een half erve).

In die tijd had ook een aantal kloosters belangen in het ontwikkelingsproject Niebroeck. Een van die kloosters, het Karthuizerklooster Monnikhuizen, gelegen ten noorden van Arnhem, kreeg in 1342 van hertog Reinolt II drie hoeven nabij de Veluwse Dijk op de Geere en een jaarbedrag van de Nijbroekse tijnsen ten geschenke. Kloosters waren in die tijd organisatorisch goed toegerust om de ontginningen uit te voeren. In de volgende 250 jaar (tot aan de Reformatie) speelden de monniken een leidende rol in de ontwikkeling van Nijbroek. Ook hadden zij een grote rol in het kerkelijk en bestuurlijk gebeuren. In waterstaatkundig opzicht getuigt het sluisje op de grens met Oene heden ten dage nog steeds van hun vakmanschap.

Het grondbezit van Monnikhuizen groeide natuurlijk navenant. Om alle Nijbroekse goederen goed te kunnen beheren had men ter hoogte van de Middendijk een hof, het Hof te Nijbroek genaamd. Aanvankelijk bestond het uit een boerderij of bouwhuis met een zaadspijker, een stenen gebouw voor de opslag van graan uit de diverse Nijbroekse kloosterbezittingen. Het hele complex is waarschijnlijk ommuurd en omgracht geweest. Die gracht was er in elk geval nog in 1628 toen een reparatie werd uitgevoerd 'van de muren tot de gracht en de grote poorte'.

Het Hof te Nijbroek diende als periodiek verblijf van onder andere de prior van Monnikhuizen die elk jaar op 1 mei naar Nijbroek kwam om een nieuwe kerkmeester en pastoor aan te stellen en de bezittingen te inspecteren. Later was het de ambtswoning van de richter van Nijbroek, waarschijnlijk vanaf de Reformatie; de oudste stukken hierover dateren uit 1593. In die tijd stonden de kloostergoederen al onder beheer van de Gelderse overheid.

Het klooster Monnikhuizen werd direct na de Reformatie opgeheven. Alle bezittingen en goederen werden in de loop van de zeventiende en achttiende eeuw ver-

kocht. Het spijker werd in 1656 verkocht aan de richter Frans van Apeldoorn en stond daarna bekend als de Fransenburg. Het is afgebroken in de Franse tijd (rond 1800); een deel van de gracht herinnert er heden ten dage nog aan.

Het bestuur van het richterampt Nijbroek of Schepenbank sprak recht, verzorgde notariële zaken (al vanaf 1335), regelde het openbaar bestuur en de lokale wetgeving, legde ambtslasten (gemeentebelasting) op en regelde kerkelijke aangelegenheden en polderzaken. Het bestuur week dus af van de normale bestuursnormen in Gelderland, waar tot 1795 de schoutambten de dienst uitmaakten. (Hier was het bestuur in handen van een schout en de plaatselijke ambtsjonkers. De Veluwe telde tien schoutambten waaronder Epe en Voorst. Voor de rechtspraak kwam daar jaarlijks een reizende rechtbank onder leiding van de landdrost op bezoek: het Landgericht van Veluwe.) In Nijbroek regelde de schepenbank (zeven schepenen onder leiding van de richter) de zaken allemaal zelf. De schepenen moesten inheems en (sinds de Reformatie) hervormd, alsmede gegoede geërfden zijn. Het is niet helemaal duidelijk waar de Schepenbank zitting hield. Het vermoeden bestaat dat de richterkamer zich aan de noordkant 'achter de preekstoel' in de kerk bevond, waar ooit een uitbouw heeft gezeten. Tot 1824 werd die gebruikt als school. De kerk stond op de Brink van Nijbroek. De Hollandse verkaveling van Nijbroek bepaalde de structuur van de dorpskern. Deze werd aangelegd volgens het rechthoekig grondprincipe dat in die tijd veel werd toegepast zoals ook bij de aanleg en de bouw van Elburg. Het vermoeden bestaat dan ook dat het de bedoeling is geweest dat Nijbroek ooit tot een stad zou uitgroeien. Dit middeleeuwse grondplan is tot op de dag van vandaag gehandhaafd. Enige oorspronkelijke huisplaatsen rondom de Brink zijn thans nog steeds bebouwd, waaronder De Fiole, voormalige herberg De Zwaan, herberg/brouwerij Dijkzigt, thans De Arend, Herberg 't Zwart Paard, De Kikkert (afgebroken in 1930) en het boerenhuis De Rosendaal. Tot 1941 werd op de Brink jaarlijks het mega-evenement van de grote grasverkoop gehouden. Nu heerst op deze historische plek hoofdzakelijk de stilte...

EXCURSIE NAAR DE DELLEN

*Hiernaast alvast een eerste foto van
de excursie naar de Dellen
op 9 april jl.*

*T.z.t. meer op onze website.
(Foto: Aline van Dam)*

EVENEMENTENAGENDA 2016

EEF BRUMMEL

DONDERDAG 1 SEPTEMBER - LEZING

Lezing door de heer Terpstra over het natuurgebied het Vossenbroek in Zuuk. De lezing wordt gehouden in de grote zaal van Gerrits Eten & Drinken aan de Hoofdweg 73 in Emst. De zaal is open om 19.30 uur, de lezing begint om 20.00 uur.

ZATERDAG 29 OKTOBER - NAJAARSEXCURSIE

Als vervolg op de lezing van 1 september 2016 over het Vossenbroek wordt deze excursie begeleid door de heer Terpstra. Vanaf een nog nader vast te stellen vertrekpunt verzamelen we vanaf 13.30 uur; we beginnen de excursie om 14.00 uur. Deze duurt tot circa 16.00 uur.

DINSDAG 15 NOVEMBER - LEZING

De lezing door de heer P.P. Hattinga Verschure is gebaseerd op zijn historisch-topografische atlas *Een wereld van verschil: een tekenreis door Nederland in het spoor van Andries Schoemaker, Cornelis Pronk en Abraham de Haen*.

In het jaar 1732 reisde een Amsterdams kunstenaarsgezelschap door de toenmalige Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en maakte onderweg een groot aantal waarheidsgetrouwe schetsen van dorpen, buitenplaatsen, kastelen en landschappen. De heer Hattinga Verschure legde deze reis acht jaar geleden opnieuw af en schilderde de huidige situatie van deze schetsen en vervatte ze in zijn bovengenoemde atlas.

De lezing vindt plaats in café-restaurant Dorpszicht in Oene. De zaal is open vanaf 19.30 uur; de lezing begint om 20.00 uur en duurt tot circa 22.00 uur.

LET OP!

- ◇ Voor alle evenementen geldt: gratis deelname van leden met eventuele partner, niet-leden betalen 3,50 euro.
- ◇ Het is altijd mogelijk dat een evenement, om welke reden dan ook, niet kan doorgaan. Dit wordt altijd vermeld op de website www.ampt-epe.nl.

Het Vossenbroek (foto met dank aan Cees Baars-De Stentor)

INHOUDSOPGAVE

Uit de vereniging <i>Aart Schurink</i>	1
Lijda van den Bremen-Jonker: een bewogen verhalenvertelster <i>Wim van 't Einde</i>	4
Mundus vult decipi <i>Teunis van Lohuizen</i>	6
Storm met heftige gevolgen: Jan van Lohuizen, 1871-1929 <i>Jan Paasman</i>	13
Mijmeringen... <i>Lijda van den Bremen-Jonker</i>	27
Grafheuvels: de oudste monumenten van Nederland <i>Willy Smit-Buit</i>	39
Lezing: ontstaan en geschiedenis van Nijbroek <i>Eef Brummel</i>	45
Evenementenagenda <i>Eef Brummel</i>	48

VAN DE REDACTIE

De redactie van 'Ampt Epe' heeft een verdrietige mededeling te doen. Lijda van den Bremen-Jonker is niet meer. Wim van 't Einde herdenkt haar als een bewogen verhalenvertelster. Hoe kan 'Ampt Epe' Lijda beter eren dan door haar mijmeringen over Zuuk nog een keer onder de aandacht van de lezers te brengen?

Ruim honderd jaar geleden, om precies te zijn op 6 mei 1916, schrok het gezin van Jan van Lohuizen, woonachtig te Epe op de Pelzerkamp, wakker van een harde knal. Het leek wel of er een bom ontplofte. Van Lohuizen rende naar buiten en keek omhoog. Hij zag dat het dak van zijn huis zwaar beschadigd was. Hoog in de lucht verdween een gevaarte in noordelijke richting. Wat was er aan de hand? Jan Paasman vertelt het verhaal van het vernielzuchtige 'hemellichaam' in geuren en kleuren.

De Vaassenaar Teunis van Lohuizen, een oom van Jan, heeft in 1856 een verhaal in het dialect geschreven met een Latijnse titel: 'Mundus vult decipi'. Van Lohuizen wist eerst niet wat deze woorden betekenden, maar hij kwam erachter. Het bleken ware woorden te zijn. Willy Smit-Buit heeft het dialectverhaal van een inleiding voorzien. Ze raadt iedereen aan dit verhaal te lezen, ook vanwege de les die eruit te trekken valt. Enige kennis van het dialect komt goed van pas.

Wist u dat ons culturele erfgoed voor een belangrijk deel bestaat uit grafheuvels? Willy Smit bespreekt die merkwaardige bulten op de heide, dit in verband met een kleine archeologische tentoonstelling, die in voorbereiding is, in kasteel Cannenburch.

Eef Brummel gaat met u terug naar de lezing op 6 april jl. van Hans Hermsen over de ontstaansgeschiedenis van Nijbroek. Een mooie gelegenheid om uw kennis op te frissen. Dan zijn er natuurlijk de vaste rubrieken: 'Uit de vereniging' en de 'Evenementenagenda', verzorgd door respectievelijk Aart Schurink en Eef Brummel.

Kortom: nummer 208 van Ampt Epe ligt voor u, vol met interessante informatie.